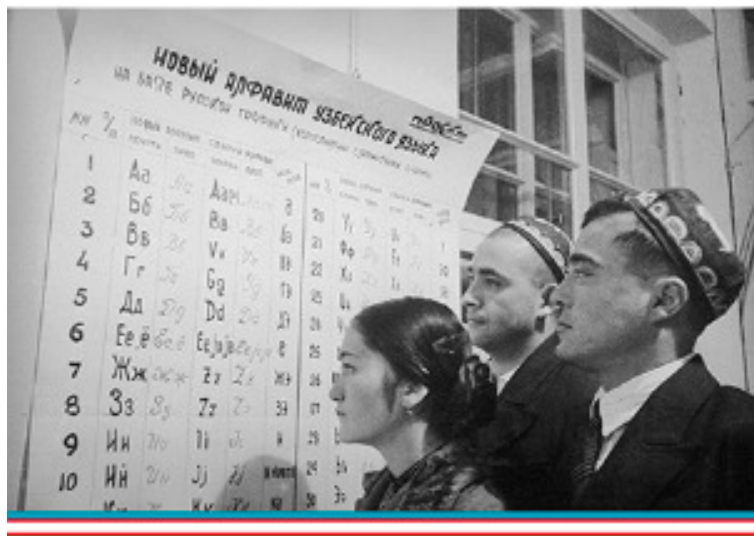

TÜRKİSTAN'DA DİL POLİTİKASI

(Özbekistan Örneğinde)

ZAMİRA ÖZTÜRK

Zamira Öztürk
Türkistan'da Dil Politikası

*http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=69499468
TÜRKİSTAN'DA DİL POLİTİKASIÖzbekistan Örneğinde:
ISBN 978-625-6981-78-2*

Содержание

KISALTMALAR	6
ÖNSÖZ	7
BİRİNCİ BÖLÜM	14
DİL HAKKI, DİL POLİTİKASI VE DİL PLANLAMASI	14
Dil Hakkı	16
Dil Politikası	19
Dil Planlaması	26
DİL PLANLAMASININ AŞAMALARI	30
Statü Planlaması	31
Korpus (Bütünce) Planlaması	35
ULUS VE ULUS DEVLET KAVRAMLARI	45
Ulus	45
Ulus Devlet	50
DİLİN VE DİL PLANLAMASININ ULUSAL KİMLİK İNŞASINDAKİ ROLÜ	54
Kimlik İnşası ve Ulusal Kimlik	55
Kimlik İnşası	55
Ulusal Kimlik	60
İtalya, Fransa ve Almanya Örnekleri	65
Bağlamında Ulusal Kimlik İnşası 5	
Osmanlı Devleti Dönemi Dil Planlaması ve Ulusal Kimlik İnşası	69

Türk Dil Devrimi, Dil Politikaları ve Ulusal Kimlik	79
İKİNCİ BÖLÜM	88
ÇARLIK RUSYASI, BOLŞEVİK İHTİLALİ DÖNEMİ VE ERKEN DÖNEM SOVYET DİL POLİTİKALARI	88
Çarlık Rusyası Döneminde Uygulanan Dil Politikaları	89
Erken Bolşevik-Lenin Dönemi (1917-1924) Dil Politikaları	98
Конец ознакомительного фрагмента.	101

ZAMİRA ÖZTÜRK
TÜRKİSTAN’DA DİL
POLİTİKASIÖzbekistan
Örneğinde

Özbekistan ve Türkiye kardeşliğine...

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

bk. : Bakınız

CIA : Central Intelligence Agency (Merkezi Haberalma Teşkilatı)

CSCE: Commussion on Security and Security Cooperation in Europe

çev. : Çeviren

ed. : Editör

MÖ. : Milattan Önce

MS. : Milattan Sonra

No : Numara

s. : Sayfa

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TDK : Türk Dil Kurumu

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

USA : United States of America (Amerika Birleşik Devletleri)

USSR : United Soviet Socialist Republics (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği)

vb. : Ve benzeri

vd. : Ve diğerleri

ÖNSÖZ

Tarih, toplumların kendi gerçeklerini ve varlık nedenlerini kanıtlama sahnesi olarak tanımlanabilir. Geçmişten günümüze kadar uzanan ve geleceği de şekillendiren tarihsel gerçek, çeşitli kültürler üzerine inşa edilen medeniyetlerin çok yönlü bir mücadele alanı olagelmıştır. Bu mücadele alanında kazanan ve kaybedenlerin bir arada yepyeni gerçekler yarattığı olaylar dizisi, tarihin kendisini oluşturmaktadır.

Toplumların kendilerini geliştirme, geleceğe miras bırakma, kimlik ve aidiyet bilinci oluşturma araçlarından biri de dildir. Dil bu özelliği ile bir iletişim vasıtası olmanın da ötesine geçerek kimlik inşasının ana motiflerinden birine dönüşür. Bağımsızlığın, gücün, egemenliğin, ayakta kalmanın, ulusal ve uluslararası varlık göstermenin şartları, dilsel varlık alanının ve dilin devamlılığı ile de güçlü bir uyum gösterir. Bu nedenle, bağımsızlık ve tam egemenlik amaçlayan ve kendi geleceklerini inşa etme erkini ellerinde tutmak isteyen devletler, dili bu noktada önemli bir dinamik olarak görürler. Sovyetler Birliği tecrübesi yaşamış olan Özbekistan'ın Sovyet etkilerini üzerinden atarak ulus modeline dayanan yeni bir kimlik inşa etme çabaları ve bu bağlamda yürüttükleri dil politikaları da bu noktada anlamlı ve araştırmaya değerdir. Bu bağlamda hem 1917 Ekim Devrimi ile başlayan, hızlı ve sistemli bir biçimde yürütülen Sovyet politikalarının dil alanına yansması hem

de Sovyet sonrası dönemde yeni ulus kimlikleri inşa etme çabası çerçevesinde yürütülen dil politikaları ve planlamaları, araştırılması gereken konuların başında gelir.

Kültürel yapısını günümüze kadar taşımayı başaran Özbekistan'ın yaşamış olduğu uzun soluklu Sovyetler Birliği tecrübesinden kalan siyasal, sosyal ve kültürel miras, Sovyet sonrası dönemde yüzleşilmesi gereken bir dizi sorunu beraberinde getirmiştir. Uzun yıllar siyaset, bürokrasi, kültür, eğitim ve ekonomi gibi birçok alanda kullanılan Rusça ve Kiril alfabesi, bağımsızlığın ilanı ve bu süreçte çıkarılan Dil Kanunu ile birlikte yerini Özbekçe ve Latin alfabesine bırakmış olsa da pratikte bu süreç Özbekistan için problemli ilerlemiştir ve hâlâ tartışılmaya devam etmektedir. Bu durum büyük ölçüde, Sovyetler Birliği döneminde uygulanan dil politikalarının etki gücünün ve derinlemesine nüfuz eden karakterinin bir sonucudur. Bağımsızlığın ilan edildiği 1991 yılından sonra Özbekistan'ın ekonomik, kültürel, toplumsal, askeri ve dilsel alanda baş etmesi gereken devasa sorunlarla karşılaştığı dikkate alındığında, egemenliği ve ulus kimliğini yeniden inşa etme sürecinde kat edilmesi gereken alanın ne kadar kapsamlı olduğu görülebilir.

Sovyetler Birliği'nin Özbekistan'a biçtiği ekonomik rollerin, pamuk yetiştirme ve diğer tarımsal üretimde öncü olma, doğalgaz rezervlerini işleme misyonları ile sınırlı olması, bağımsızlık sonrası dönemde, diğer bütün alanlarda ihtiyaç duyulan ekonomik kadroların eksik veya yetersiz kalmasıyla

sonuçlanmıştır. Bunun yanı sıra, Stalin döneminde asıl karakterini kazanan kültürel, toplumsal ve dilsel politikaların, Özbekistan nezdinde belirli bir toplumsal dönüşüme neden olması; dikte edilen fikirlerin Özbek devleti ve toplumu tarafından zoraki olsa da benimsenmesi, kısacası “Sovyet mirası”, bağımsızlık döneminde yeni bir toplumsal değişimin gerçekleştirilmesi için başa çıkılması gereken başat bir mücadele alanı doğuruyordu.

Bağımsızlıklarının ilanı; Stalin döneminde asıl karakterini kazanan, Hruşçov ve Brejnev dönemlerinde sürdürülen “Sovyet halkı yaratma” ideolojisiyle dilinde ve kültürel yapısında köklü değişimler geçiren Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde ve bu *çalışmanın* konusunu oluşturan Özbekistan’da, toplumların zihin kodlarında baskılanmış olarak bulunan ulus kimliği olgusu yeniden canlanmıştır. Özbekistan’da 1991 yılında bağımsızlığın ilan edilmesi, önemli bir tarihsel sorumluluğu üstlenen Özbek idarecilerini bir an evvel yeni cumhuriyeti toparlama ve halkı birleştirme amacına yöneltmiştir. Hem kültürel hem de dilsel olarak Özbekistan gerçekleri ile uyuşmayan Sovyet politikalarının etkilerinin ivedilikle ortadan kaldırılması, ilk hedeflerden biri olmuştur. Bu amaçla Rusçanın resmi statüsüne son verilerek Özbekçe tüm Özbekistan’da tek resmi devlet dili ilan edilmiştir. 1993 ve 1995 yıllarında kabul edilen Dil Kanunları ile Kiril alfabesi yerine Latin alfabesine geçilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kanunlarda Latin alfabesine tam olarak geçilmesi için 2005 yılına kadar süre verilmiştir. Fakat bu süre

daha sonra 2010 yılına uzatılmıştır.

2010 yılının üzerinden on yıl geçmiş olmasına rağmen Özbekistan'da alfabe konusunda hâlen sürünceme yaşanmaktadır. Alfabenin latinizasyon süreciyle ilgili henüz sağlıklı bir merhaleye gelinememiştir, tartışmalar devam etmektedir. Bazı dilbilimciler 1993 yılında kullanılan Latin alfabesinin revize edilerek kullanılması görüşünü savunmaktadır. Bazı siyasetçiler ve dilbilimciler ise bu görüşe mesafeli yaklaşmakta, bununla Özbekistan'ın Türkçü-Turancı eksene kayacağı ve "Türkiye Taklitçiliği" yapacağı yönündeki endişelerini dile getirmektedir.¹ Bu endişe ve tartışmaların etkisi Özbek toplumuna da yansımakta; Özbek halkı Rusya ile olan yakın ekonomik ilişkiler ile ulusal kimliğe güçlü bir şekilde dönmek arasında karar vermek zorunda kalmaktadır. Özbekistan'ın ekonomik gelişim sürecinde kat etmesi gereken yolun farkında olan Özbek halkı, Rusya'yı bir geçim kapısı, Rusçayı da bir gereklilik veya zorunluluk olarak görmektedir.

Bağımsızlık sonrası dönemde, her genç cumhuriyette olduğu gibi Özbekistan'da da özgünlüğünü kanıtlayarak millî kimliğini güçlü bir şekilde tesis etme, öncelikli politika hâline gelmiştir. Günümüzde uygulanan politikalar da bu daire sınırlarında şekillenmektedir. Ancak Sovyetler Birliği döneminden kalan alışkanlıklar, kültür ve eğitim politikalarının izleri ile sosyal

---

¹ Bu konu hakkında detaylı ve güncel bir takım ileri okumalar için bkz: Laruelle. M. (2017). *Uzbekistan: Political Order, Societal Changes, And Cultural Transformations*. Central Asia Program Institute For European, Russian And Eurasian Studies Elliott School Of International Affairs The George Washington University.

organizasyona yansıyan komünist planlama, her alanda etkilerini sürdürmektedir. Bu *çalışma* ile *bütün bu süreçlerin dile yansıyan yönünün incelenmesi amaçlanmaktadır*.

Bağımsızlık sonrası dönemde Özbekistan’da yürütülen dilde standartlaşma ve modernizasyon çabası, bu bağlamda alfabe Latinizasyon çalışmaları ve gelinen süreç, bu eserin ana konusunu oluşturmaktadır.

Eserin birinci bölümünde, dil politikası ve dil planlaması ile ilgili teorik bir çerçeve sunulmaktadır. Bu bağlamda, dilin insan ve onun kurduğu medeni düzen üzerindeki etkisine değinilmiştir. Ayrıca dilin millî kimlik inşasındaki öneminin gözlemlendiği, yakın tarihten tipik örneklerle de yer vermektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Sovyetler Birliği dönemin dil politikalarına yer verilmektedir. *Çarlık Rusyası döneminde uygulanmaya başlanan dil politikaları da anlatılmak suretiyle, Bolşevik döneminden itibaren sırasıyla Lenin, Stalin, Hruşçov, Brejnev ve Gorbaçov dönemi dil, eğitim, kültür ve milliyetler politikaları ele alınmıştır. “Sovyet Adamı- Homo Sovieticus” yaratma çabalarında dilden nasıl faydalandığından başlanarak, Gorbaçov döneminde yaşanan dilsel kargaşa, siyasi çalkantılar, ekonomik bunalım ve toplumsal taleplere kadar olan süreç incelenmiştir.*

Üçüncü bölümde Özbekistan, Özbekler ve Özbek Türkçesinin gelişim süreçleri kısaca tanıtılarak çalışmanın araştırma konusunun merkezini oluşturan Özbek toplumu ve Özbek coğrafyasının daha iyi anlatılması için bir ön hazırlık

oluşturulmuş ve Özbekistan'ın hem Sovyetler Birliği dönemindeki hem de Bağımsızlık dönemindeki dilsel tecrübesi ve gelinen vaziyet, dil politikaları ve dil planlaması bağlamında analiz edilmiştir. Bu bölümde günümüzde süren bazı güncel problemler, yaşanan sorunların Sovyet mirasının etkilerinden kaynaklandığı varsayımından hareketle değerlendirilmiştir.

Özbekistan'ın gerek bağımsızlık öncesi gerekse bağımsızlık sonrası dönemde dil ve alfabe konusunda yaşadığı tecrübeleri, maruz kaldığı ve uyguladığı dil politikalarını ve kaydettiği gelişmeleri irdelemeyi amaçlamaktadır. Sovyet mirasının etkisi altında kalmış olan Özbekistan'da, dil ve alfabe konusundaki yaklaşımları, uygulamaları ve yaşanan güncel sorunları ortaya koymak ve değerlendirmek araştırmanın bir diğer amacını teşkil etmektedir. Bağımsızlık döneminde Özbekistan'da Latinizasyon konusunda yaşanan ve henüz tam olarak aşılamayan sorunlar ve bu sorunlar etrafında şekillenen kamuoyununun sunulmasına ve analiz edilmesine de çalışılacaktır.

Dilin, en önemli kültür ve medeniyet çıktısı olduğu düşüncesinden hareket eden bu çalışma, ulusal kimlik inşasının dil ile bağlantısını vurgulamayı amaç edinmektedir. Bu bağlamda, toplumların dil sayesinde evrilmesi *süreci*, *dil politikalarının ve dil planlamasının dili şekillendirmesi ve toplum üzerinde yabancı müdahalelerin bıraktığı mirasın etkilerinin analiz edilmesi de amaçlanmaktadır.* Bu araştırma, Özbekistan'da dille ilgili uygulamaları en güncel verilerden hareketle ve Özbek kamuoyunda hâlen devam eden tartışma

ve eğilimler yakından takip edilerek yansıttığı için özgün bir çalışmadır.

Bu çalışma Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü'nde hazırlayıp, savunmuş olduğum “Özbekistan’da Dil Politikası: Standartlaşma ve Modernizasyon” başlıklı doktora tezinden uyarlanmıştır. Tezimin yazımı esnasında değerli tavsiyeleri ve rehberliği ile yardımlarını esirgemeyen değerli danışmanım Doç. Dr. Sema ASLAN DEMİR’e, çalışmamın başlangıcında ve nihayetinde bir an olsun bana olan inancını yitirmeyen hocam Prof. Dr. Fatma AÇIK’a, tezimin yazım sürecindeki gelişmeleri yakından takip eden Prof. Dr. Nurettin DEMİR’e, çalışmamın yönlendirilmesinde değerli tavsiyeler veren Enstitü Müdürü Prof. Dr. Yunus KOÇ’a teşekkür ederim. Ayrıca Özbekistan’daki anneme, babama ve kardeşlerime şükranlarımı sunarım. Uslu birer evlat oldukları için oğullarım Ensar ve Emir’e; eşim Ömer’e de teşekkürü bir borç bilirim.

Zamira Öztürk

2021 Çankaya/Ankara

BİRİNCİ BÖLÜM DİL POLİTİKASI VE DİL PLANLAMASI SÜRECİ, ULUSAL KİMLİK VE DİL

DİL HAKKI, DİL POLİTİKASI VE DİL PLANLAMASI

Özbekistan, bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından itibaren ulusal bir resmi dil ve alfabe oluşturma çabasına girerek Özbekçenin statüsünü genel ve toplumun tüm kesimlerince kabul edilir bir seviyeye taşıma çalışmalarını başlatmıştır. Uzun yıllar Sosyalist bir cumhuriyet olarak yönetilen Özbekistan, bağımsızlık sonrasında dilini “Özbekçeleştirme” amacını benimsemiştir. Bu amaca uygun olarak, gerek bağımsızlıktan hemen önceki dönemde (1989), gerekse bağımsızlıktan sonra (1995), kanunlar çıkarılarak dilin öncelikle statüsünü planlamaya yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Statü planlamasında Kiril alfabesinden Latin alfabesine aşamalı geçiş, Özbekçeyi konuşma ve bütün alanlarda hâkim konuma getirme meselesi gündeme gelmiştir.

Bağımsızlık sonrası dönemde Özbekistan’da dilde

modernleşme ve standartlaşma çabalarını konu alan bu çalışmada, dönemi daha iyi anlayabilmek için Sovyetler Birliği dil politikaları ve bu politikaların bir “asimilasyon” aracı olarak ne şekilde kullanıldığı, bu tecrübenin bağımsız Özbekistan’ın dil politikalarına etkisi, latinizasyon ve modernizasyon çalışmalarında Kiril alfabesinden kalma alışkanlıkların ve geçmişten gelen hegamonik mirasın yarattığı engeller de ele alınmaktadır.

Toplumların tarih sahnesinde var olma, varlığını devam ettirme serüveninden hareketle inceleme alanımızı ilerlettiğimizde karşımıza çeşitli kimlik modelleri, kimlik inşası ve dilin kimlik inşasındaki etkin rolü ile şekillenen bir mücadele alanı çıkmaktadır. Bu mücadele alanında dilin ve dil politikalarının, toplumları değiştirici, dönüştürücü, kimlik üretici, inşa edici bir etkisi olduğundan veya kimlikle ilgili süreçlerde başat bir rol üstendiğinden söz edilebilir. Dil politikasına bağlı olarak uygulanan dil planlaması süreci ise toplumların neyi, nasıl, nerede kullanması gerektiğine dair bir kurallar bütünü ile değiştirici ve dönüştürücü bir role sahiptir. Bu bağlamda, bağımsızlık dönemi Özbekistan dil politikalarını ve Özbekçenin Sovyetler Birliği dönemindeki süreçlerini daha doğru tahlil etmek amacıyla dil hakkı, dil politikası ve dil planlaması kavramları tanımlanacak, takip eden başlıklarda dil planlamasının toplumsal kimlik üzerindeki etkisi ele alınacaktır.

Dil Hakkı

Yapısı itibariyle dil, neyi benimsediğimiz, nereden geldiğimizi, neyi sevdiğimizi, aidiyetimizi ifade etmekle kalmaz, dil aynı zamanda bireysel, cinsel ve etnik haklarımıza sahip çıkmamızda izleyeceğimiz stratejilerin de bir bütünüdür. Buna göre toplumsal taleplerimizin ve başkalarından isteklerimizin ifade tarzının bütünü dil olarak adlandırılabilir (Akurgal, 2013, s. 173). İnsanlar arasında iletişimi sağlayan en önemli unsur dildir. Buna göre dil, bir insanın kendini ifade etmesi ve kimlik kazanmasıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde dil, geçmişin ve kıymetlerin bir ifadesidir (Şahin, 2014, s. 828).

Bir devletin bütünlük içinde ve aynı amaçlar doğrultusunda hareket etmesinin temel koşullarından biri de dildir. Dil, bir bakıma ulus devlet kavramının temellerini de teşkil eden politik bir araç olarak ön plana çıkmaktadır. Hatta dil olgusu ilk kez ulus devletin yayılması ve daha kabul görür bir döneme girmesiyle politik bir araç hâline gelmiştir. Dile/dilin statüsüne dair yapılan çeşitli müdahale veya planlamalarla toplumları şekillendirmek, takip edilen politikaya uygun bir devlet ve kimlik modeli yaratmak yönündeki uygulamalar dilin kimlik yaratmadaki, kimliği korumada veya dönüştürmedeki başat yönüne işaret etmektedir.

Dil hakkı herhangi bir kısıtlama olmaksızın ana dilin tüm özel ve kamusal alanlarda serbestçe kullanılmasını ifade etmektedir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 2. Maddesi'nde şöyle denilmektedir:

Madde 2- Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin bu Bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir. Ayrıca, ister bağımsız olsun, ister vesayet altında veya özerk olmayan ya da başka bir egemenlik kısıtlamasına bağlı ülke yurttaşı olsun, bir kimse hakkında, uyruğunda bulunduğu devlet veya ülkenin siyasal, hukuksal veya uluslararası statüsü bakımından hiçbir ayırım gözetilmeyecektir²

Bu maddeye göre insanların doğuştan gelen ve etnik olarak sahip oldukları özellikler evrensel bir şekilde koruma altına alınmaktadır. Ayrıca uluslararası insan hakları hukuku da dil hakkı kavramına çok hassas bir yaklaşım göstermektedir. Uluslararası insan haklarını düzenleyen hukuk rejimi temelini çok kültürlü toplumların yaşam haklarına dayandırmaktadır. Buna göre toplumların dil ve kültürleri ayrılmaz parçalar olarak kabul edilmektedir. Bu da dil hakkını önemli bir unsur hâline getirmektedir (Gilman, 2011, s. 11). Gilman'ın aktardığına (2011, s. 11-12) göre dil hakkının kültürel boyutu şu üç amaca hizmet etmektedir:

---

² İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Türkiye'nin insan hakları hususundaki gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için: Aybay, R. (2016). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Türkiye 1945-1948. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

1. Dil hakkı, çok etnili toplumlarda potansiyel çatışma nedenlerini ortadan kaldırır ve azınlıklara adil bir şekilde muamele edilmesini sağlar,

2. Dil hakkı, bireylerin genel medenî haklarını korumayı amaçlamaktadır. Hemen hemen tüm insan hakları anlaşmaları, dil temelinde ayrımcılığı yasaklayan bir madde içerir ve özellikle, dilden bağımsız olarak, ifade özgürlüğü veya serbest ifadenin gereği gibi genel hakları garanti eder,

3. Dil hakkı, bir toplumda çeşitlilik ve çoklu kültürel kimliğin korunmasını garanti etmeyi amaçlamaktadır. İnsan hakları araçlarından biri olan dil hakkı, kültürel kimliğin gelişimini koruyan ve aynı zamanda “bir bütün olarak toplumsal yapıyı zenginleştiren” bir araçtır.

Dil hakkının uluslararası hukuku ilgilendiren ve kültürel yapı ile ilişkilendirilen bu amaçlarının geniş boyutuna rağmen dünyada, sadece dil hakkını konu edinen uluslararası bir anlaşma yoktur. Dilin korunmasına ilişkin hususlar genel çerçevedeki uluslararası anlaşmalarda geçmekte ve kültürel kimlik ile bağdaştırılmaktadır. Bu tarz bir uluslararası anlaşma olmayışı da etnik unsurların dil haklarını garanti etmeyi sağlayamamaktadır. Örneğin Sovyetler Birliği döneminde Stalin, Rusçanın üstünlüğünü tüm Sosyalist cumhuriyetlere kabul ettirmek için dil hakkındaki tüm argümanlarını Rusların üstünlüğü temeline oturtmuştur. Dolayısıyla dil hakkı, toplum içerisinde baskın grupların rahatlıkla sahip oldukları bir olgu iken toplumun daha zayıf kesimleri bir takım nedenlerden

dolayı bu haktan mahrum kalabilmektedirler (Arzoz, 2007, s. 4). Sovyetler Birliği döneminde Sosyalist cumhuriyetlere kabul ettirilen dil politikasına göre Rusçanın daha çok resmi işlerde, eğitim, bilim ve sanat dili olarak kullanılması ve vatandaşların da bu dili öğrenmeye yönlendirilmeleri yerel dil haklarına müdahale şeklinde değerlendirilebilir. Burada dil hakkını ihlal eden husus ise Rus dili taşıyıcısı nüfusun Sovyetlerdeki diğer dilleri öğrenme zorunluluğu olmamasına rağmen diğer etnik dil konuşurlarının Rusçayı öğrenmek zorunda kalmaları hatta Rusça ile ilişkilendirilen Kiril alfabesini yazı dillerine uyarlamalarıdır.

Dil Politikası

Dilin toplumu şekillendirici ve dönüştürücü etkisinden yukarıda bahsedilmişti. Sovyetler Birliği dönemi yöneticileri ve dilbilimcileri dilin bu özelliğinin farkında olduklarından, Orta Asya'da bulunan devletleri, Sosyalist yönetim sistemine uyumlu hale getirmek amacıyla dil politikalarını ekili bir şekilde kullanmışlardır.

Birçok etnik grubun bir arada yaşadığı, farklı dillerin konuşulduğu, farklı dinlere inanılan geniş bir coğrafyaya egemen olmak isteyen Bolşevikler, “ulus kurmak” amacıyla, dili bir politika aracı olarak kullanmışlardır. Bu bakımdan hem resmi alanda hem de toplumsal boyutta aynı amaca hizmet etme ve aidiyet duygusu hissetme dil politikası sayesinde bir aşama kaydedebilmiştir. Böylelikle, çok geniş bir coğrafyada, çok

kalabalık toplumları egemenlik altında tutan ve çok farklı kùltùrlere mensup insanlar tarafından uzun yıllar kabul edilecek bir yönetim kurulabilmiştir.

Sovyetler Birliği döneminde ulusal dillere, resmî ideolojinin hâkim kılınabilmesi için sistematik bir şekilde müdahale edilmiştir. Bu anlayış, yeni kurulan rejimin devamlılığı açısından çok dilliliği bir tehdit olarak algılamıştır. Sovyetler Birliği içerisinde, iletişimin daha kolay ve sağlıklı sağlanabilmesi, yüzlerce dil ve lehçenin konuşulduğu topraklarda, tek bir dilin “norm” olarak toplumlara benimsetilmesi ile resmi bir politika görünümüne bürünmüştür (Calvet, 2011, s. 27). Bu politika, özellikle Lenin sonrası dönemde giderek ağırlık kazanarak varlığını sürdürmüştür. 1917 yılında, Sovyetler Birliği 9-45 yaş arası nüfusunun sadece %28,4’ü okuma yazma bilmekte ve hatta bazı bölgelerde hiç okuma/yazma bilmeyenlerin oranı %100’ü bulmaktaydı. Bu bakımdan, yeni rejimin ilk amacı yeni bir toplum ve gelişmiş bir sanayi yaratmak için eğitim oranını artırmaktı (Grenoble, 2003, s. 35). Böylece, yeni yönetim şeklinin ideolojisine uyum sağlayacak ve hizmet edecek bir taban kitle hazırlanılabilecek, aynı zamanda modern dünyanın güç yarışında geride kalınmamış olacaktı.

Bu çerçevede, dil politikası kavramını tanımlamakta fayda bulunmaktadır. Calvet için dil politikası, “sosyal yaşam ile dil(ler) arasındaki ilişkilerle ilgili bilinçli olarak yapılan tercihlerin tümüdür.” Bu itibarla denilebilir ki; dil politikası herhangi bir grup tarafından dahi hazırlanabilir. Fakat dil

politikalarının uygulamaya geçirilmesi süreci sadece devletin sahip olduğu bir yetki alanını ifade etmektedir (Calvet, 1993, s. 111).

Dil politikası, dil düzenlemesinin ilk aşaması olup, karar alma sürecini tanımlamaktadır. Karar alma süreci içerisinde ilk olarak sorun tespiti yapılmakta ve sonra tayin etme aşamasına geçilmektedir. Tayin etme aşamasında, dilin yapısı belirlenmekte ve dilin sosyo-kültürel işleyişı ile standartlaşma aşamasının hazırlığı yapılmaktadır. Dilin sosyo-kültürel işleyişı, çok dilliliğin düzenlenmesi, millî/resmi dil seçimi ve dilin işlevlerinin seçilmesi gibi aşamalardan oluşmaktadır (Bosnalı, 2011, s. 31).

Nikolovski (2017, s. 1-8)'ye göre dil politikası, diller arasındaki ilişkileri düzenleyen bir araçtır. Bir devlet içerisinde bir ya da birden fazla dilin kullanılmasına karar verilme sürecidir. Bu karar süreci, eğitim, basın yayın, askeriye, kamu kurumlarında vb. hangi dilin kullanılacağını kapsamaktadır. Özellikle Lenin sonrası dönemin bir özelliğı olarak Sovyetler Birliği'nde durum bu çerçevede şekillenmiştir. Komünist rejimin daha etkin ve yaygın bir hale gelebilmesi için Rus dili, bir politika aracı olarak kullanılmış ve tüm resmi kurumların zorunlu dili haline getirilmiştir. Bu sayede, daha birleştirici ve kapsayıcı bir toplum ve yönetim modelinin oluşturulmasına çalışılmıştır. Bir başka deyişle, Sovyet Dil Politikası, "dil gelişimine bilinçli bir müdahale" olarak özetlenebilir (Yılmaz, 2014, s. 342).

Özyetkin'in 27.12.2013 tarihli *Türk Dünyasında Dil*

Politikaları konulu Türk Ocağı 100. Yıl Sohbetleri şeklinde programında da belirttiği üzere dil politikası, kimlik, asimilasyon, yeni toplum yaratma, dilde standartlaşma, modernizasyon ve üst kimlik kavramları ile de doğrudan ilişkilidir. Sovyetler Birliği Dil Politikasının da işte tam da bu doğrultuda geliştiğini, Rusça dışındaki dillerin kullanım alanlarının sınırlandırıldığını, üst dil olarak Rusçanın kabul edildiğini ve alt-dil grupları yaratılmak suretiyle dil politikalarının bir yönetim modeline uyumsallaştırıldığını söylenebilir (Gökdağ, 2002, s. 93).

Toplumların varlığını sürdürmelerinde önemli yeri olan dil aynı zamanda zamanın şartları ve çağın gereği olarak kendini yenilemesi ve canlılığının korunmasıyla ihtiyaçlara cevap veren bir özelliğine sahiptir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, dilin varlığının korunması da bir yönüyle dil politikası ile ilişkilidir. Dil politikası kullanım alanı olarak dilin işlevselliğini bastıran ve ortadan kaldıran bir araç olarak da kullanılabilir. Örnek olarak Sovyet dil politikasının, tüm Orta Asya devletlerinde millî dilleri resmî-siyasî etkinlikten uzaklaştırması verilebilir (Süleimenova ve Akanova, 2002, s. 671).

Günümüzde dahi etkilerini ve izlerini sürdürmekte olan Sovyet dil politikası, çıkış noktası olarak Rusçanın yaygınlaştırılmasını amaç edinmiş, böylece dilin değiştirici, dönüştürücü ve bir amaca kanalize edici rolü kullanılarak bir Sovyet ulusu yaratılmak istenmiştir. Hruşçov'un "Herkesin Rusça konuşmaya başladığı anda Komünizm kurulacaktır"

cümlesi dil politikasının siyasi bir araç olduğuna dair bir açıklama getirmektedir. Özellikle Lenin sonrası dönemde Orta Asya toplumlarının dönüştürülmeleri için dil ve alfabe önemli birer araç olarak kullanılmıştır. Dil politikasının tanımı açısından, Sovyetler Birliği döneminde uygulanan politikalar işte bu açıdan konunun anlaşılmasında daha belirgin ve açıklayıcı örnekleri içermektedir (Gökdağ, 2002, s. 683).

Bu noktanın daha iyi anlaşılması için dilin işlevini de tanımlamak yerinde olacaktır. Dilin işlevlerinden biri de kimlik inşa etmektir. Dilin bu işlevi, dil politikasının karar vericileri tarafından sistematik olarak gündeme alınabilmektedir. Kimlik inşasının alfabe ve söz varlığı ile olan ilişkisi de göz önüne alındığında dil politikasının siyasi yönü daha belirgin bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu noktada siyasi otorite dili doğal bir politika aracı olarak kullanabilmektedir. Örneğin İsrail, kuruluş aşamasında ve kuruluş hazırlık döneminde İbraniceyi canlandırma çalışmalarına ağırlık vererek dili birleştirici ve ulus kurucu bir unsur olarak kullanmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinin ardından bağımsızlığını kazanan devletler de millî benliğe geri dönmek amacıyla dili, yine bir politika aracı olarak kullanmışlardır. Sovyetler Birliği sonrası bağımsızlığını elde eden ülkelerin millî dillerini resmi dil yapma ve işlev alanını geliştirme çabalarında acele etmeleri bir bakıma Sovyetler döneminde uygulanan dil politikalarının bıraktığı etkiler ile ilişkilidir. Bu noktadan hareketle, dil politikasının toplumsal, kültürel ve siyasal yönleriyle geniş bir alanı temsil ettiği

söylenebilir.

Orta Asya devletlerinde uygulamaya konulan modernizasyon ve standartlaşma politikalarını ele alırken Sovyetler Birliği'nin dağılması öncesi dil politikalarını incelemekte fayda vardır. Rusçanın statü olarak Sovyet toplumlarında edindiği rolün ortaya konması gerek geçmişi gerekse günümüzü anlayabilmemiz açısından önemlidir.

Rusçanın statüsü, Sovyetler Birliği döneminde ülkeden ülkeye farklılık göstermiştir. Örneğin, Litvanya ve Estonya dil kanunlarında, Rusça için özel bir statü belirlemesine gidilmemiş, Rusça yalnızca merkezi Sovyet hükümeti ile iletişimin aracı olarak gösterilmiştir. Letonya, Ukrayna, Moldova ve Türkmenistan dil kanunlarında ise Rusça, etnik gruplar arasında kullanılacak resmi dil olarak belirlenmiştir. Bunun yanında, dört ülkenin ana dilleri de iletişim amaçlı kullanılacak diller arasında sayılmıştır. Beyaz Rusya, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan için belirlenen dil kanunlarında etnik gruplar arasında iletişimi sağlayacak tek dil olarak Rusçanın kullanılacağı belirtilmiştir (Grenoble, 2003). Bunun yanında Gürcistan ve Ermenistan'ın Sovyetler dönemindeki özel statüleri dolayısıyla Kiril alfabesine geçmedikleri görülmektedir. Bu çerçevede 5. yüzyıldan itibaren temele oturmuş bir Gürcü yazı ve edebiyat dilinin varlığı göz önüne alındığında, Sovyetlerin dil politikasının temelini oluşturan Rusçalaştırma ve Kiril alfabesine geçirme politikasının Gürcistan'da kesin bir başarıya ulaşamadığı görülmektedir. Bunun yanında Gürcü

dilinin ve kadim alfabesinin temellerinin sağlam oluşuyla Gürcü kilisesinin kendisine has dinî kültürü de Sovyet dil politikasının Gürcistan'da tutunamamasına neden olmuştur. Bu nedenle Sovyetlerin Gürcistan üzerinde yeni bir dil ve kimlik oluşturma politikası geçersiz olmuştur. Bunun yanında Sovyetlerin ilk döneminde etnik gruplara tanınan özerklik ve görece esneklik Gürcistan'ın bu dönemde kendine has alt kültür özellikleri nedeniyle ayrışmasına neden olmuştur (Leonardis, 2016, s. 1-23).

Sovyet ulusu oluşturma hedefi Rusçanın egemen kılınması ile paralel bir görüntü sergilemektedir. İşte tam da bu noktada dil politikaları ve eğitim politikalarının aynı düzlemde ilerlediğini söylemek mümkündür. Bu politikaların temeli Çarlık Rusyası döneminde atılmıştır. Çarlık ve Sovyet yönetimleri esas itibariyle dil ve eğitim politikalarını toplum üzerinde iktidar kurma ve topluma iktidarlarını benimsetme amacı olarak da kullanmışlardır. Foucault³ bu durumu, iktidar mekanizmasını tanımlayarak açıklığa kavuşturmaktadır. Foucault'a göre iktidar mekanizması toplumun en ücra, en küçük birimine kadar uzanan tüm temel özelliklerini etkilemektedir. Ona göre iktidar, toplumu toplum yapan ve topluma özgü hal ve tavırlardan tutun da eğitim-öğretim ve söylemlerine kadar etki etmektedir

---

³ Michale Foucault, 1926-1984 yıllarında yaşamış olan Fransız Sosyolog, tarihçi, düşünür ve edebiyat eleştirmenidir. Birçok alanda eserler vermiş ve özellikle iktidar kavramının irdelenmesi üzerine eserler vermiştir. Foucault hakkında ayrıntılı bilgi, düşünceleri ve etkilediği ekol konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: Macey, D. (2015). *Foucault Hakkında Herşey*. (F. Demirci, Çev.). İstanbul: Dedalus Yayınevi.

(Foucault, 2015, s. 23).

Sovyetler Birliği döneminde, okullarda Rus ğretmenlerin yerel halkın diline karşı olumsuz tutumları, yerel dilleri ikinci plana atma çabaları ve yerel dilleri öğrenme konusunda istekli olmamaları Rusça etkisini artırmaya yönelik bilinçli adımlar olarak gösterilebilir (Smith, 1998, s. 57). Buradan hareketle, dil politikasının komünizme daha hızlı ulaşmada bir araç olarak ön planda tutulduğu görülmektedir. Böylece iktidarın meşrulaştırılmasında dil politikası etkin rol oynamaktadır. Halkın, dil politikası aracılığı ile iktidarı ve rejimi içselleştirmesine çalışılmıştır. Bu bağlamda, uygulanan dil politikalarının yerel halkların geçmiş ve gelecekleri arasındaki bağları zayıflatmayı hedeflediği de değerlendirilebilir.

Dil Planlaması

Dil planlaması açıklanırken, aynı kavramın “dil mühendisliği”, “ dil politikası”, “dil geliştirmesi”, “dil düzenlemesi”, “dil siyaseti” gibi terimlerle de ifade edilebildiğini belirtmek gerekir (Gökdağ, 2002, s. 93). “Dil planlaması, dilin gelişim sürecine bilinçli bir müdahaledir” (Aktuna, 2005, s. 77). Daha geniş kapsamlı bir tanımlamayla ise dil planlaması, “dillerle ve dil-içi farklılıkların kullanımı ile ilgili problemlerin çözülmesi için kurumsal yapılar yoluyla yapılan açık ve sistematik müdahalelerdir. Bu durum, daha çok ulus devlet kurma sürecinde ortaya çıkmakta, belli bir ülkenin dilsel olarak

homojenleşmesini hedeflemektedir” (Robinson, 1988, s. 193).

Rubin ve Jernudd (1971)’e göre dil planlaması, bir veya daha fazla toplulukta dil kullanımında planlı bir değişiklik (veya değişikliğin gerçekleşmesini durdurma) hedefleyen bir fikir, yasa ve yönetmelikler (dil politikası), değişim kuralları, inançlar ve uygulamalardan oluşur. Başka bir deyişle, dil planlaması, her zaman açık olmasa da, dil kodu sistemlerine ve / veya toplumsal bağlamda konuşmaya kasıtlı olarak yapılan müdahaleleri ifade eder.

Dil planlaması, hükümet tarafından üstlenilen ve karmaşık sosyal sorunları çözmeyi amaçlayan şeydir, ancak diğer toplumsal bağlamlarda daha mütevazı seviyelerde başka amaçlar için meydana gelen çok sayıda dil planlaması vardır. En basit anlamda, dil planlaması, birileri tarafından bazı toplumların dil davranışlarını herhangi bir nedenle değiştirme girişimidir. Sebepler, bir grubun konuşma şeklinden hoşlanmama gibi önemsiz kavramından, bir topluluğun olabildiğince sofistike düşüncelerine kadar karmaşıklılaşabilir (Kaplan ve Baldauf, 1997, s. 3).

Yapılan tanımlamalardan yola çıkıldığında dil planlamasının devletleşme ve ulusallaşmanın kritik bir aşaması olduğu görülmektedir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan Orta Asya devletlerinin dil planlaması bağlamında ulusallaşma çabasına girdiği söylenebilir. Bu itibarla, etnik gruplar arasındaki rekabet ve “üstünlük” yarışı bağımsızlığını elde eden genç devletlerin ulusal bir devlet

kurma çabalarının önünde engel olarak belirmiştir. Böylelikle, bağımsızlığını yeni elde eden Orta Asya devletlerinin liderleri kendi devletlerinin ve uluslarının birinciliğini kanıtlamak ve hızlı bir ulusallaşma hamlesine girişmek için dil planlaması çalışmalarına büyük önem vermişlerdir (Musaoğlu, 2008, s. 472). Bu açıdan değerlendirildiğinde, dil planlamasının bir bütünleştirme ve homojenleştirme aracı olarak kullanıldığını görebiliriz.

Bu kapsamda Tollefson (1990, s. 16), “dil planlaması nedir?” sorusunu “dil değişkenlerinin işlev ve yapısını etkileyecek yazım, standartlaşma, ağdaşlaşma programları veya çok dilli toplumlarda belli bir dile, işlevlerin yüklenmesi gibi bütün bilinçli gayretlerdir” şeklinde cevaplamaktadır.

İlk olarak 1959 yılında Haugen tarafından, ulusal dilin çağdaşlaştırılması ile geliştirilmesi çalışmalarını ifade etmek için kullanılan dil planlaması terimi, 1970’li yıllardan itibaren genel bir kabul görerek yaygınlık kazanmıştır. Dil planlaması kapsamında yürütülen başlıca faaliyetlere, yerel bir dilin ulusal dil olarak kullanılmak üzere geliştirilmesi, kaybolmaya ve unutulmaya yüz tutmuş dillerin tekrar canlandırılarak kullanıma sunulması, alfabenin değiştirilmesi örnek gösterilebilir (Açık, 2014, s. 594). Haugen, dil planlaması süreçlerini, homojen olmayan dil topluluklarının yazılı ve sözlü konuşmalarını düzenleyici (normatif) yazım kılavuzları, dil bilgisi kitapları ve sözlükler hazırlanması faaliyeti şeklinde ifade etmiştir (Aktaran Cooper, 1989, s. 29). Başka bir ifadeyle dil

planlaması “dil politikasının amaçlarının yaşama geçirilmesi ile ilgilenir” (Coulmans, 2005, s. 186). Planlamanın; uzmanlar tarafından sistemli, tutarlı ve gerçekçi olarak tasarlanması gerektiği göz önüne alındığında, dil planlaması, “yalnızca dilin standartlaşması değil; özellikle çok dilli siyasal birimlerde bir normun seçimi, değiştirilmesi, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasını” ifade etmektedir (İmer, 1990, s. 155-156).

Haugen’den önce, “dil yapılanması”, “dilnin sınıflandırılması”, “dilnin gelişimi” gibi terimler kullanılmaktayken, akademik-kurumsal alanda dil planlaması konusuna giderek daha yeni bakış açıları getirilmiştir (Garibova, 2013, s. 16). Bu bölümde dil planlaması kavramı açıklanmaya çalışılmıştır. Takip eden bölümlerde ise dil planlamasının aşamaları ele alınacaktır.

DİL PLANLAMASININ AŞAMALARI

Dil, yapısı itibariyle hem bireysel, toplumsal ve kültürel bir kurumdur. Bu açıdan bakıldığında dili, yaşamın her alanı ile yakın ilişkili olarak kabul etmek mümkündür. Toplum ve dilin birbirini biçimlendirmesi de dil planlaması konusunu önemli bir yere taşımaktadır. Toplumsal bir iletişim aracı olan dil, aynı zamanda ulusal ve üniter siyasi yapıların da bir güvencesi hükmündedir. İktidar, dili kullanarak egemenliğini icra edebilir ve kabul ettirir. Bu nedenle, dil planlamasının resmi ve kamusal bir yanı bulunmaktadır (Eker, 2007, s. 132).

Ekonomik, toplumsal, kültürel ve politik yapının kurucu süreçlerinden biri olan dil planlanması ve yapılan plan dairesinde hayata geçirilen uygulamalar, belirli yöntemler çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Belirli bir dil durumunu değiştirmek için stratejiler tasarlamak ve uygulamaya geçirmek önemli olmakla birlikte yeterli değildir; stratejilerin ve ilerlemenin başarısını izlemek ve değerlendirmek de aynı derecede önemlidir. Bu kapsamda dil politikalarının gelişimini ve başarıya ulaşma düzeyini takip etmek ve bu sırada meydana gelen toplumsal olayları gözlemlemek de sürecin önemli bir aşamasıdır. Uygulamanın toplumsal hedeflere ulaşması için gerektiğinde planın kendisinde de uygun değişiklikler yapılabilmesi, hem plan düzeyinde hem de toplumsal düzeyde bu değişikliğin izlenmesi zorunludur (Kaplan ve Baldauf, 1997, s. 37).

Dil planlamasının çok yönlülüğü, onu birtakım aşamalardan oluşan bir bütün haline dönüştürmektedir. Bu bağlamda dil planlaması, statü planlaması ve korpus (bütünce) planlaması olmak üzere iki temel aşamadan oluşmaktadır. Aşağıdaki bölümlerde dil planlamasının aşamaları hakkında bilgi verilmektedir.

Statü Planlaması

Toplumsal bir iletişim aracı olan dilin işlev alanlarının genişletilmesi ve belli bir dilin saygınlığının planlı bir çaba ile düzenlenmesi dil planlamasının konusunu oluşturmaktadır. Belli bir amaca yönelik bu çabalar sonucunda ise, söz konusu dilin sözlük, dilbilgisi ve yazım kurallarının belirlenmesi ile bir süreklilik elde edilmiş olur. Bu sürekliliğin elde edilmesinde ise ilk aşamalardan biri, üzerinde bir mutabakata varılmış olan dilin statüsünün belirlenmesidir (Fidan, 2005, s. 44).

Bu aşamada statü planlaması, bir topluluğun sahip olduğu dilin işlevlerinin/işlev alanlarının belirlenmesini amaçlayan çalışmaları anlatmaktadır. Bu çalışmalar sonucunda bir iletişim aracı olma özelliğine sahip olan o dile, o ülke sınırları içinde resmi dil, standart dil, eğitim dili gibi roller tanımlanır. Böylelikle, dilsel topluluğun iletişim aracı konumunda olan dil, daha geniş kapsamlı birtakım işlevlere de sahip olur. Böylece dile statü kazandırılmış olur. Böylelikle bir dilin toplumsal alanda işlevlerinin belirlenmesi ile dilin “temsil” değeri ortaya çıkmakta

ve dil bir statü planlamasının konusu hâline gelmektedir. Statü planlaması sayesinde dilin saygınlığı artar ve bir topluluk o dil ile temsil edilir hâle gelir (Fidan, 2005, s. 44).

Statü planlamasına genellikle çok dilli toplumlarda rastlanmaktadır. Örneğin, toplum için seçilen bir dilin diğer diller arasında öneminin ve statüsünün artırılması ve bu dilin saygınlığının genişletilmesi de statü planlamasının konusunu teşkil etmektedir (Aliyeva, 2005, s. 23). Bu durumu dile yer belirleme olarak tanımlamak mümkündür. Gorman bunu, “belli yapılar içinde bir dilin kullanım alanlarını muhafaza etmek, genişletmek veya sınırlamak amacıyla alınan otoriter kararlar” şeklinde ortaya koymaktadır (Gorman, 1973, s. 73). Statü planlaması çalışmalarına Sovyetler Birliği döneminde Rusçanın yüksek dil olarak kabul edilip eğitim, öğretim, bilim ve sanat alanlarında egemen dil olarak kullanılıp yaygınlaştırılmasını, günlük hayatta ise daha çok ikincil (düşük dil) olan yerel dillerin kullanılmasını örnek göstermek mümkündür (Açık, 2014, s. 594).

Sovyetler Birliği döneminden sonra ise Orta Asya devletleri, kendi dillerini Rusçanın egemenliğinden “arındırma” çabalarına girişmişlerdir. Bağımsızlık döneminde, Azerbaycan’da Azerbaycan Türkçesi, Türkmenistan’da Türkmen Türkçesi, Özbekistan’da Özbek Türkçesi, resmi dil olarak kabul edilirken Kazakistan ve Kırgızistan’da Rusçanın resmi dil statüsünü kısıtlayacak tedbirler alınmıştır (Şahin, 2012, s. 377). Verilen bu örnekler, bir zamanlar çift dilli bir toplum yapısına sahip olan bu

devletlerde zamanla tek dilin saygınlığının artırılmasına gayret edilen bir dönemin başladığını göstermektedir.

Dilin standart dil, devlet dili, eğitim dili, medya dili, teknoloji ve ibadet dili gibi işlevleriyle ilgili olarak yapılacak ter türlü düzenleme statü planlamasıyla ilgilidir (dilın işlevleriyle ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bk. Demir ve Yılmaz, 2014, s. 12-21). Statü planlaması sırasında dile yüklenen fonksiyonları Cooper (1990, s. 99-121) şu şekilde belirlemiştir:

1. Resmi Fonksiyon: Bütün bir ulus üzerinde kabul edilir ve meşru olan dil olma fonksiyonudur. Burada resmi olma durumu, yasalar kullanılarak belirlenmektedir. Resmi dil iki türlü olabilir. Birincisi hükümetin günlük idari ve siyasi faaliyetlerde kullandığı dil iken, ikincisi ise ülkeyi temsil eden simge olan dildir. Buna İrlanda örnek olarak verilebilir. 1937 yılında İrlandaca birincil resmi dil, İngilizce ise ikincil resmi dil olarak kabul edilmişken uygulamada İngilizce gerek parlamentoda gerek günlük resmî faaliyetlerde baskın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu bakımdan, İrlanda'da İngilizce hem statü dili hem de bir çalışma resmi dilidir.

2. Bölgesel Fonksiyon: Ulusal olmaktan ziyade, dilin bir bölgenin ya da eyaletin resmi dili olması fonksiyonudur. Burada, dil tüm ulusa ait olmaktan ziyade daha küçük bölgelere aittir. Buna ise resmi dili Fransızca olan Quebec örnek verilebilir.

3. Daha Geniş İletişim: Kullanılan bir dilin, bir iletişim aracı olarak topluma yayılması fonksiyonudur. Daha geniş iletişim fonksiyonuna ise İspanyolların 17. ve 18 yüzyıllarda

birden çok dilin kullanıldığı Peru'da Quechua'yı, birden çok dilin konuşulduğu Batı Afrika'daki bölgelerde ise Fransızların yerel nüfusla kolay iletişime geçmek için Mandingo'yu ön plana taşımaları örnek verilebilir.

4. Uluslararası Fonksiyon: Bir dilin uluslararası ilişkiler düzeyinde hâkim dil olması ve kullanılmasıdır. Örneğin İsraililer uluslararası ilişkilerinde İngilizceye iletişim aracı olma statüsünü vermişlerdir. Bu bakımdan İsraililer, yabancılarla iletişimlerinde İngilizceyi yaygın bir şekilde kullanırlar. Ayrıca İngilizce okullarda da yabancı dil olarak öğretilmektedir.

5. Başkent Fonksiyonu: Özellikle siyasi otoritenin ve gücün başkentle özdeşleştiği ülkelerde bu fonksiyon geçerlidir. Başkent fonksiyonuna sahip diller, merkez çevreye yayılırlar. Bu durumda ise merkezin siyasi ve ekonomik gücünü temsil eden dilin çevreye yayılması söz konusu olabilir.

6. Grup Fonksiyonu: Bir dilin belirli bir toplumsal grubun kendi içerisinde yaygın bir iletişim aracı olarak kullanılması fonksiyonudur. 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarında İrce ve Hebrew (İbranice) dilinin İrlandalılar ve Yahudiler arasında iletişim aracı olarak kullanılması statü planlamasının grup fonksiyonuna verilebilecek güzel bir örnektir.

7. Eğitim Fonksiyonu: Bir dilin yerel ya da millî düzeyde ilk ve orta eğitimde kabul edilmiş ve yaygın olarak kullanılması ve öğretilmesi fonksiyonudur. Örneğin, Etiyopya'daki okuma yazma kampanyası sırasında yerel dil yaygın olarak kullanılmıştır.

8. Okul Konusu: Bir dilin okul ortamında yaygın olarak öğretilmesi durumudur. Öğrencilerin ulusal çapta konuşulmayan bir dili okul konusu olarak öğrenip kullanmaları bu duruma örnek teşkil eder. Bu tür dillerin öğretilmesinin nedeni genelde klasik metinlerin okunup anlaşılması, öğrencilerin ikinci bir dile hâkim olmasıdır.

9. Edebi Fonksiyon: Dilin edebi ve bilimsel amaçlara hizmet etmek adına kullanılması durumudur. Edebi ve bilimsel amaçlarla dil tesisi milliyetçi hareketlerin ortak özelliğidir. Böylelikle millî şuurun uyandırılması amaçlanır.

10. Dinî Fonksiyon: Bir dilin dinî ritüellerin gerçekleştirilmesi için kullanılması durumudur. Burada dualar, ibadet ve kutsal metinlerin okunmasında dini fonksiyon geçerli bir kavramdır.

Korpus (Bütünce) Planlaması

Dil planlamasının ilk aşaması olan statü planlamasına yukarıda değinilmişti. Bu bölümde ise dil planlamasının ikinci aşaması olan korpus (bütünce) planlaması incelenecektir. Korpus (bütünce) planlaması aşaması, dilde düzenlemenin dilsel boyutu ile ilgilenir. Bu aşama aynı zamanda standartlaşma olarak da adlandırılmakta olup temel odaklanma noktası gramer, sözcük, alfabe ve yazım kuralları bakımından dilin düzenlenmesidir. Bu aşama, dilin toplumsal yanı ile ilgili olup, dilde düzeltici önlemler alınarak elde edilen sonuçlar değerlendirilir (Bosnalı vd., 2016, s. 22).

Korpus/bütüncü planlaması, statü belirleme aşaması sırasında kendisine bir konum belirlenmiş olan seçili dil ile ilgili kodlama sürecini ifade etmektedir (Ferguson, 1968, s. 29). Genelde politikacılar ya da idareciler tarafından yürütülen statü planlamasının aksine, korpus planlaması dil uzmanları ve dil planlamacıları tarafından yapılmaktadır (Dinc, 2011, s. 16). Böylelikle korpus planlaması, daha derli toplu, bilimsel adımların atıldığı ve daha sistemli çabalardan oluşan bir aşamadır.

Ferguson (2006, s. 20-21)'a göre dilin biçimini, kodun kendisini ifade eden ve bu kod içerisindeki değişimleri düzenlemeye çalışan korpus planlaması için grafikleştirme (yazı/yazma sistemlerini geliştirme), standartlaştırma, kodlama ve çağdaştırma adımları birincil öneme sahiptir.

Korpus planlamasını oluşturan bu adımlar aşağıda incelenmektedir:

1. Grafikleştirme (Yazılaştırma, yazı/yazma sistemlerini Geliştirme)

Grafikleştirme, yeniden yazılaştırma, yazılaştırma adımı kısaca, “bir yazı dizgesinin benimsenmesi, yazının oluşturulması ve yazımsal uzlaşmaların sağlanması” şeklinde tanımlanabilir (İmer, 2002, s. 40). Yazılaştırma, mevcut yazı sisteminin düzeltilmesi, yerine başka bir yazı sisteminin konması, yeniden yazılaştırmanın hayata geçirilmesi olarak tanımlanabilir

(Cooper, 1990, s. 154).

Bağımsızlık sonrası Orta Asya devletlerinin temel amacı bu doğrultuda özellikle Stalin döneminde unutturulan ortak yazı stili, ortak alfabe düşüncesini tekrar uyandırmak olmuştur (Şahin, 2012, s. 378). Bu, Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçiş projesinin hayata geçirilmesi ile mümkün hale getirilmiştir. Çünkü Sovyetler sonrası Orta Asya devletleri, kendi sınırları içerisinde ulusal kimliğe sahip, klasik ulus devlet modelini temel alan bir yönetim anlayışını benimsemişlerdir (Musaoğlu, 2008, s. 471). Bu bakımdan, ulus devlet kurma çabaları ile yazılaştırma konusu örtüşmektedir. Çünkü ulus devlet kurma aşamasında ulusal dil ve ulusal kültürün baskın Sovyet mirasının etkisinden kurtarılması, ulusal benlik ve kültürün yeniden doğması, ulusal tarih ve kahramanların yüceltilmesi yazılaştırma çalışmaları ile örtüşürülerek mümkün hâle getirilebilmiştir.

Öte yandan, yazılaştırma adımının planlanmasında ve uygulanmasında güçlü bir siyasi otoritenin varlığına ihtiyaç olduğu da yadsınamayacak bir gerçektir. Yazılaştırma adımının bu yönüne Türk Dil Devrimi örnek verilebilir. Türk Dil Devrimi ile hayata geçirilen Latin alfabesi kullanımı, eski mirasın üzerine bir sünger çekme ve Batı'ya yönelme siyasetinin bir koşuludur. Türk Dil Devrimi ile amaçlanan çağdaş medeniyetler topluluğunun bir üyesi olma ülküsü, yazılaştırma çabalarına hız verilmesini sağlamıştır. Bu bağlamda Türkiye'de yapılan aslında yeniden yazılaştırma olup, bir yazı dizgesi yerine başka bir yazı dizgesinin konulmasıdır. Bunu kısaca Arap alfabesi yerine

Latin alfabesinin benimsenmesi şeklinde özetlemek mümkündür (İmer, 2002, s. 40).

Bu kitap çalışmasının ana teması ve inceleme konusu olan Özbekistan’da ise yazılaştırma çalışmaları bağımsızlığın kazanıldığı 1991 tarihinden iki yıl öncesine (1989) dayanmaktadır. 21 Ekim 1989 tarihinde çıkarılan bir kanun ile Özbekçe resmi dil olarak kabul edilmiş, Eylül 1993 ve Ağustos 1995 tarihlerinde kabul edilen iki yasa ile de alfabe reformunun önü açılmıştır (Schlyter, 1998, s.144). Özbekistan’ın Latin harflerine geçiş ve millî benliği tekrar tesis çabaları yeniden yazılaştırma konusuna güncel bir örnek teşkil etmektedir. Bu kapsamda, Özbekistan’daki yeniden yazılaştırma konusunu Rusçadan arındırma ve standartlaştırma ile ilişkilendirmek olacaktır.

Latin alfabesinin kabulünden sonra Özbekistan’da 1993, 1995 ve 2000 yıllarında çeşitli Latin alfabesi denemelerinin yapıldığı görülmektedir. Bu durum yeniden yazılaştırma çalışmalarını geciktiren bürokratik ve politik engellerle ilişkilidir. Şöyle ki; 1993 yılında kabul edilen Latin alfabesi “Ortak Türk Alfabeti”ne uygun olarak tasarlanmıştır. Buna göre, [ç] sesi için ç, [ş] sesi için ş, yumuşak g sesi için ğ, [o] ve [ö] sesleri için o ve ö harfleri kullanılmaktaydı. Buna karşın, 1995 yılında “Ortak Türk Alfabeti”nden uzaklaşma gözlenir. 1995’te [ç] sesinin karşılığı ch, [ş] sesinin karşılığı sh, [o] ve [ö] seslerinin karşılığı ise o olarak değiştirilmiştir. Özbekistan’da yürütülen yazılaştırma çabalarında “Ortak Türk

Alfabetesi”nden bilinçli bir şekilde uzaklaşma amacının ön plana çıktığı görülmektedir. Bunun nedenini ise yazılaştırma adımının arka planındaki siyasi kaygıyı ile ilişkilendirmek mümkündür. Özbekistan’ın yazılaştırma serüvenindeki ana tema da bağımsızlık iradesinin ve kanıtının bir göstergesi temelinde gelişmiştir. Böylelikle, yeniden yazılaştırma çabalarının hem Rusçanın etkisinden kurtulma hem de Türkiye’nin etkisinden kaçınma amaçları taşıdığı söylenebilir. Örneğin, Azerbaycan’da eğitim-öğretim ve basın-yayında Latin harflerine geçiş süreci 2000 yılında tamamlanmışken, Özbekistan’da yazılaştırma adımı, eğitim ve öğretimde zamana yayılmıştır ve basın-yayında Latin harflerinin desteklenip teşvik edilmemesi yazılaştırmanın başarıya ulaşmasını geciktirmekte ve zorlaştırmaktadır (Şahin, 2012, s. 381-382).

2. Standartlaştırma

Bilindiği üzere, bireylerin kendi arasında kurdukları sosyal ilişkilerde ve bireyin toplumla köklü ve sağlam bir ilişki kurmasında dilin önemli bir yeri vardır. Dilin, ulusların temel kurucu/inşa edici unsurlarından biri olduğu bilinegelmektedir (Hobsbawm, 1996, s. 1069). Siyasal bir topluluk biçimi olan ulusların ortaya çıkması, bir toprak parçası üzerinde belli bir dilin konuşulması ve hâkim olması ile yakından ilişkilidir (Özyurt, 2004, s. 155). Bununla birlikte, bir toplum içerisinde yaygın olarak konuşulan dil ile devletin resmi işler için

kullandığı resmi dili birbirine karıştırmamak gerekir. Resmi dil, ülkenin tamamı ya da bir bölümünde devlet organlarının idari kuruluşlarının, mahkemelerin, eğitim-öğretim kurumlarının kullandığı ve resmi yazışmalarda zorunlu kaide olan temel kurumdur. Bu çerçevede, resmi dil, yasalarla benimsenmiş ve fiilen kullanılması zorunlu olan dili ifade etmektedir (Bosnalı, vd., 2016, s. 12)

Standartlaştırma, dilin tarih serüveni sırasında ortaya çıkan tercih, seçenek ve değişkenlerle ilişkili olarak standart bir yapının belirlenmesi sürecini ifade etmektedir. Standartlaştırma, dilin işlevlerini ve sosyo-kültürel işlevliğini açıklamakta ve bununla ilgilenmektedir. Bununla birlikte standartlaştırma, siyasi bütünlüğünü kazanmış ve sağlamış bir toprak parçası üzerinde belli bir sisteme ve gramere sahip değişkenin dil ve kültür kurumlarına benzer kurumlar aracılığı ile bilinçli ve rasyonel kararlar temelinde dayatıldığı bir süreci ifade etmektedir (Boyer-Lamuela'dan Aktaran: Bosnalı, 2011, s. 31).

Ulusal çapta, dilde mevcut olan/tespit edilen sorunlara örgütlü bir şekilde çözüm arama durumu dil düzenlemesinin ve standartlaştırmasının konusunu teşkil etmektedir. Çok etnili ve çok dilli toplumlarda standartlaştırmayı yakalamak için resmi bir otoritenin bir dili ya da dilleri seçmesi durumu ya da bir kuralın yerleştirilmesi, sürekli kılınması, değişime uğratılması ya da düzeltilmesi ile geliştirilmesini içermektedir (Fishman, 1974, s. 80). Ölçünleştirme olarak da adlandırılan standartlaştırma, iki aşamadan oluşmaktadır. Bunlardan ilki yeni

modelin yaratılması iken, ikincisi ise yaratılan modelin ötekiler karşısında geliştirilmesidir.

Bu itibarla, seçilen bir dilin toplumun tüm kesimleri arasında genel geçer bir özelliğe bürünmesi için bir takım kodlama çalışmaları yapılır. Bu kodlama çalışmaları dil bilgiselleştirme ve sözcükleştirme olarak sıralanabilir. Dilde belli bir standardın yakalanarak hayata geçirilmesi için dilbilgiselleştirme kodu büyük bir önem taşımaktadır. Bu aşamada dili kodlayanlar, yazılaştırdıkları dile belli bir standart kazandırmak için o dilin işleyiş kurallarını düzenler ya da ortaya koyar.

Seçilen dilin sağlıklı bir iletişim aracı olarak yaygınlaştırılması ve düzenli bir ölçün ile kullanılması sözcükleştirmeyi de gerekli kılmaktadır. Sözcükleştirme, uygun bir söz varlığının seçilmesi anlamına gelmekte olup biçemlerin görevlerini ve dildeki sözcüklerin kullanım alanlarını içermektedir. Bu çerçevede, sözcükleştirme (Lexication), kısaca uygun bir söz varlığının seçilmesini ve kullanım alanlarını içermektedir (Haugen, 1983, s. 271).

Bağımsızlık sonrası dönemde Türk cumhuriyetlerinde, bağımsızlığın bir göstergesi olarak resmi dil seçimi bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Bunun için bir dilin resmi ve ulusal bir seviyeye taşınmasında yapılan ilk işlem olarak standartlaşma çalışmaları yapılmıştır. Standartlaşma adımı dilbilgisi, sözlük, alfabe ve yazım kılavuzları çerçevesinde dilin düzenlenmesi hedeflenmektedir. Bu adımda düzenleyici önlemler alınır ve elde edilen sonuçlar değerlendirmeye tabi

tutulur (Bosnalı, vd., 2016, s. 22).

3. Uygulama ve Modernleştirme

Dil planlaması süreci ile ortaya çıkan çıktıların benimsenerek kullanılması ve bu kullanım üzerine odaklanılması esas itibarıyla uygulamayı ifade etmektedir. Buna göre, dil planlaması sonucunda elde edilen çıktıların ve politikalarının benimsenip özümsemesi için sarf edilen tüm çabalar uygulamayı meydana getirmektedir (Karam, 1974, s. 110; Fishman, 1971, s. 300). Çıktıların ve politikaların özümsemesi çabaları ise sırasıyla; hazırlanan dil bilgisi, yazım kılavuzları, sözcük listeleri ve okullardaki eğitim-öğretim programlarını kapsamaktadır (İmer, 1998, s. 70). Haugen modelinde ise uygulama, bir yazarın, kurumun ya da hükümetin, toplumun iletişim aracı olarak belirlenen ve seçilen ve kodlanan bir dil biçimini benimseyerek yaygınlaştırması ile alakalı etkinliğini içererek eğitime dayalı yaygınlaştırmayı ifade etmektedir (Haugen, 1983, s. 274).

Modernizasyon bir dilin çağın şartlarına ve gereklerine paralel olarak geliştirilmesi ve çağa uygun bir iletişim aracı olmasını ifade etmektedir. Bu süreç, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan toplumları kapsayabilmektedir. Buna göre, çağdaş ve gelişmiş toplumlar, zamanın şartlarına bağlı olarak, dillerini modernize etmekte ve daha uygun bir zenginleştirme yolunu seçebilmektedirler. Bilim çağının giderek hayatın tüm alanlarına hâkim olması, yeni ürün ve hizmetlerin üretiminde

yeni sözcüklerin kullanılması sonucunu doğurmaktadır. Buna göre, bir zamanlar toplumun hayatında hiç var olmamış ürünlere çağımızda yer verilmekte ve bu ürünler toplumun dilinde kendine birtakım isimlerle yer edinmektedirler (Aliyeva, 2005, s. 35-36). *CD, DVD, USB, selfie, televizyon, radyo, telekomünikasyon, telefon* vb. kelimeler örnek olarak verilebilir.

Bu çerçevede, terimsel çağdaştırma ve biçimsel gelişme terimlerine kısaca değinmekte fayda vardır (Haugen, 1983, s. 273).

Terimsel çağdaştırma denildiğinde, bir bilim dilinin sözlü ve yazılı olarak başkalarına aktarılmak üzere kullanılması anlaşılmaktadır (Köksal, 1983, s. 12). Köksal (1983, s. 12)'a göre bir dilin bilim dili olarak değerlendirilmesi için kullanılan ölçütler, çağın gerektirdiği yeni bilimsel bulguların ve araştırmaların dünyaya ilk kez açıklanması, sadece belli bir alanı kapsayan sınırlı birkaç alanda elde edilen bilimsel bulguları dünya kamuoyuna ilk kez açıklamak ve tüm bilimsel alanlarda özellikle üniversite ve yüksekokul düzeyinde dili öğrenim dili olarak kullanmak şeklinde sıralanabilir.

Biçimsel gelişmeden ise dilbilgisi ve söz varlığının gelişmesi, farklı biçemlerin geliştirilmesi anlaşılmaktadır. Bu sayede bir dil, eski işlevleri yeni bir yol ve metotlarla karşılamaktadır (Bartsch, 1987, s. 278). Böylelikle, dilde zamanın şartlarına uyumlu gelişme kaydedilmekte ve söz varlığı ile sözcüksel yenileşme konusunda olumlu bir evrilme sağlanabilmektedir.

Takip eden bölümde, dili sahiplenen ve ona standart bir

görünüm kazandıran politikaların ana unsuru olan devletin ve o devleti oluşturan ulusun da açıklanması ile konu biraz daha anlaşılır bir boyuta taşınabilecektir.

ULUS VE ULUS DEVLET KAVRAMLARI

Ulus kavramı, 19. ve 20. yüzyılda dünyanın kaderini değiştiren gelişmelerin önünü açması bakımından son derece önemlidir. Bu kavramların ortaya çıkışı büyük ve çok etnili imparatorlukların dağılmasından tutun da çıkar ve toprak paylaşımına kadar, insanlık tarihinde derin etkiler bırakmıştır. Bir ulus olmayı başaran toplumlar, bir arada kalabilmek için milliyetçi söylemler de geliştirmiş ve üstünlük yarışı kimi zaman insanlığı dünya savaşlarına sürüklemiştir. Bunun yanında ulus olmayı başaran toplumlar doğada hazır olarak buldukları düzene eklemeler yapmak suretiyle modern kültürün oluşmasına da katkıda bulunmuşlardır. Ulus bilinci gelişen toplumlar aynı zamanda kendi gelenek ve tecrübelerini dünya mirasına tanıtmaya fırsatını da bulmuşlardır. Denilebilir ki ulus, insanlık tarihinin son birkaç yüzyılında önemli izler bırakan bir sosyal mühendislik gerçeğidir.

Ulus

Dünya tarihinin son iki yüzyılı en meşru yönetim yapısı olarak ulusun ön plana çıktığı bir dönemi yaşamıştır. Bu dönemde özellikle milliyetçilik ilgi ile karşılanmıştır. Bu durum da ulus sayesinde milliyetçiliği en etkili siyasi ilke haline getirmiştir

(Heywood, 2014, s. 119).

Uluslar ayrıca dünya tarih sahnesine burjuva devrimleri ve kapitalist sistemin şartları sayesinde çıkmışlardır. Buna göre kapitalist sistemin öncesinde insanlık tarihinde ulusallaşmış bir devletin olduğunu söylemeye imkân yoktur (Yusufoğlu, 2010, s. 75). Çünkü kapitalist sistem bir bakıma toplumsal hareket alanını genişletmesi açısından yeni ve bütünleştiren bir fikrin önünü açmıştır. Kapitalist ekonomi düzeni ile insanlar ortak çıkarlarının farkına vararak benzer çıkarları korumanın peşine düşmüşler ve ulus bilinci ile bunu tamamlamışlardır. Aynı çıkar doğrultusunda hareket etmenin yolu birbirine benzeyen insanların bir araya gelmesinden geçmiştir.

İnsanlık tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edebileceğimiz ulus düşüncesi ilk olarak 1689 yılında İngiltere⁴'de vatandaşlık hakkının kabul edilmesi ile ve anayasal monarşinin ulusal egemenliğe temel oluşturması sayesinde ortaya çıkmıştır (Leca, 1998, s. 22). Amerikan ve Fransız devrimleri ile birlikte ulus düşüncesi evrensel bir görünüme bürünmüştür. Buna ek olarak Birinci Dünya Savaşı'na kadar ulus fikri insanların daha özgür yaşama, bağımsızlık talepleri, demokratik yönetime duyulan özlem ve ihtiyaç ve özgürlüğe ulaşma amaçlarıyla aynı anlamda kullanılmıştır. Bu dönemde ulus fikri devlet içerisinde bulunan tüm unsurların yönetime

---

⁴ Batı dünyasına yön veren İngiltere İnsan Hakları Bildirgesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Jellinek, G. ilk yayın yılı: 1895,(2017). *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi Üzerine: Modern Anayasa Tarihine Bir Katkı*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

katılması şeklinde vücut bulmuştur. Hatta ulus fikrinin erken dönemlerinde azınlıkların dahi yönetime katılmaları düşüncesi ulusçuluğun bir gereği olarak kabul edilmiş ve bu fikirden ayrı tutulmamıştır (Schnapper, 1995, s. 17).

Ulus kavramını “ülke” ve “devlet” ile de karıştırmamak gerekir. Ulus kendine ait özellikleri bulunan ve ortak bir kültür mirası ile birbirine bağlanmış olan insanlar topluluğu ifade eden kültürel bir oluşumdur. Hatta ulusların illa bir toprak parçasına sahip olmaları dahi şart değildir. Aynı kültürel miras ile birbirlerine bağlı olmaları ulus olarak kabul edilmeleri için yeterlidir. Örneğin 20. yüzyılın başlarında Afrika’da toprak parçasından yoksun olan birçok ulus bulunmaktaydı. Bu ulusların ortak özelliği ise yabancı sömürgesi ve idaresi altında bulunmalarıdır. 1991 yılına kadar Orta Asya’da bulunan Sovyetler Birliği idaresindeki birçok devlet ve Büyük Britanya’nın sömürgeleri de örnek olarak gösterilebilir. Hatta Yahudilerin 1948 yılında İsrail’i kurmalarına kadar topraksız bir ulus olmaları konuyu daha iyi anlamak açısından yararlı olacaktır (Heywood, 2014, s. 120).

Ulusun belirleyici birtakım özellikleri şöyle sıralanabilir (Yusufoğlu, 2010, s. 77-79):

1. Dil Birliği: Dil birliği ulusun belirleyici özelliklerinden birisi olmasına rağmen tek başına yeterli değildir. Örneğin dünyada İngilizce konuşan İngilizler, Amerikalılar ve Kanadalılar sırf bu dil nedeniyle aynı ulus olarak sayılmazlar. Günümüzde Orta Asya cumhuriyetleri ve

Türkiye de aynı kökten gelen dile sahip olmalarına rağmen bu ülkelerin vatandaşları kendilerini aynı ulus içerisinde değerlendirmezler. Bu değerlendirmenin yapılabilmesi dil birliğinin yanında farklı birtakım etmenlerin de bir araya gelmesini gerektirir.

2. Kültür Birliği: Bu etmen dil birliği ile birlikte ulusun belirleyici diğer bir unsurunu oluşturmaktadır. Kültür birliğinden anlaşılması gereken ise ortak bir geçmiş ve hatıra birliğidir. Dil ve kültür kavramları bir araya geldiğinde ulus olgusunun temellerini oluşturmaktadırlar.

3. Toprak Birliği: Her ne kadar toprak birliği bir ulusun oluşması konusunda kurucu unsur olmasa da ulus bilincinin gelişmesine zemin hazırlaması açısından gerekli bir etmendir. Toprak birliği sayesinde ortak bilinçle bir araya gelen topluluklar gerekli gelişim şartlarını elde edebilirler.

4. İktisadi Birlik: Bir arada yaşama arzusunda olan ve ortak geçmişi ile ortak kültür zemininde buluşan topluluklar aynı çıkarların etrafında örgütlenerek bir bakıma iktisadi bir ortaklık meydana getirirler. Bu ortaklık toplumu ulus bilinci ile donatması açısından kurucu bir unsurdur. Örneğin İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ikiye bölünen Almanya, aynı kökten gelen ve aynı dili konuşan milletlerden oluşmasına rağmen aynı iktisadi birlikteliği taşımadıkları için o dönem bir ulus olarak görülmemektedirler.

Buna göre ulusu kendine has özellikleri olan siyasal bir birim olarak kabul edebiliriz. Schnapper (1995, s. 33)'e göre her siyasal

sistemde olduğu gibi ulus da ite halklarını kapsamak ve dışta ise dünya düzeninde kendini tarihsel bir gerçek olarak kabul ettirebilmek için egemen olmayı amaç edinen bir yapıdır.

Dolayısıyla bu amaç bir topluluğun ulus oluşturmasında ve ulus devlet idealine yolculuğunda izlenecek yol haritasını simgelemektedir. Buna göre ulusu kavramsallaştıran iki husustan söz etmek mümkündür (Bilgin, 2007, s. 257):

1. Bir toplumun farklı olanı kavrayış biçimi o toplumun siyasal örgütlenmelerine de yansır. Buna göre farklı olanı tamamen farklı ve kendimizden ayrı görmek belirli bir siyasal tutum gösterdiğimizi yansıtır ve bu da toplum olarak farklılaşmış bir siyasal örgütlenme yapısını doğurur.

2. Farklılıklar içerisinde bütünleşmek ve farklılıklar ile birlikte yaşamak da ulusun kavramsallaştırılması açısından önemlidir. Birbirinden farklı olan komşuların ve etnik unsurların bir arada yaşamaları da kavramsallaştırma açısından önemlidir.

Tüm bunlar göz önüne alındığında ulus kavramı için Bilgin (2007, s. 265) Costa-Lascoux'dan şunu aktarmaktadır:

1. Farklı kültürlere sahip toplulukların bir yere yerleşerek aralarında bir etkileşim kurmayı tercih etmedikleri durumlar olabilir,

2. Baskın bir kültürün içerisinde yaşayan topluluklar o baskın kültür içerisinde asimile olabilirler,

3. Son olarak bir araya gelen topluluklar birbirleriyle bütünleşmeyi tercih ederler.

İlk adımda toplulukların başka bir topluluk ile entegrasyonu ve bütünleşmesi söz konusu değildir. İkinci adımda ise baskın topluluk ile karşılaşılması durumu söz konusudur ki bu kendini ulus olarak tanımlayan daha alt düzeydeki topluluğun yok olmasına kadar varacak bir süreci temsil eder. Üçüncü adım ise toplulukların birleşerek aynı potada erittikleri kültürleri sayesinde birebirlerinin kültürüne eklemeler yaparak ortak bir noktada buluşmalarını ifade eder. İşte ortak çıkarlar etrafında buluşan toplumların meydana getirdiği siyasal birime ulus devlet adı verilmektedir. Aşağıda ulus devlet kavramına değinilecektir.

Ulus Devlet

Ulus devlet özelliği itibariyle yoğun bir şekilde milliyetçilik ideolojinse atıfta bulunur. Bu devlet şeklinde millet ve devlet kavramları iç içe geçmiştir ve devlet milletiyle âdeta bütünleşmiştir. Ulus devletin milliyetçilik ideolojisine bu denli bağlı olmasının nedeni ise sosyal grupları bir arada tutma ihtiyacıdır. Burada eski dönemlerde kavmiyet olarak algılanan fikir yerini milliyetçiliğe ve alt kültür kavramı da yerini üst kültür anlayışına bırakmıştır. Dolayısıyla ulus devlet sosyal entegrasyonu milliyetçilik fikriyle başarmayı amaç edinen siyasal birime verilen addır (Ayдын, 2018, s. 233).

Batı dünyasında 15. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan yenilik hareketleri sosyal yapının dönüşmesine de ihtiyaç duyulduğunu göstermiştir. Bu döneme özellikle etki eden ise ekonomik

modelde yaşanan değişimdir. Hayat şartları değişen ve hayat şartlarının değişmesi isteyen insanların soyluların elindeki g odağı olan ekonomiye olan mdahaleleri sistemin değişmesini sağlamıştır (am, 2005, s. 193-195).

Ayrıca milliyetçiler ulus devletin tek ve en yüksek seviyeli meşru devlet yönetimi olduğu fikrini ileri sürmüşlerdir. Hatta bu ilke dünya çapında öyle bir kabul görmüştür ki 1789 yılından sonra küresel çapta ulus devlet fikri siyasal yönetim şekillerine yeni bir düzen vermiştir. Örneğin 2003 yılında Birleşmiş Milletler (BM) tarafından tanınan 191 devletten sadece 15'i, 1810 yılında da mevcuttur (Heywood, 2014, s. 130).

Ulus devlet fikrinin bu denli yaygın kabul görmesi, toplumlara hem kültürel hem de siyasal bir kimlik sunması yüzündendir. Bu nedenle milliyetçilik fikrini benimseyenler ulus devlet düşüncesini ortaya çıkaran glerin doğal ve asla karşı konulamaz olduklarına inanırlar. Bu tarz bir inanışa sahip olmalarının nedeni ise başka hiçbir sosyal grubun anlamlı bir siyasal topluluk kuramayacağına inanmalarıdır (Heywood, 2014, s. 131). Bu görüş bir anlamda ulus devlet anlayışını daha ayrıcalıklı bir kurum hâline dönüştürmüştür.

Ulus devletin oluşmasıyla ilgili yaklaşımlardan bazıları şunlardır:

1. Ekonomik Temelli Yaklaşım: Bu yaklaşıma göre ulus devletin oluşması için gerekli ve kurucu unsur sermaye ve devletin buluşmasıdır (Karatani, 2017, s. 32). Ekonomik temelli yaklaşımın esas çıkış noktası milliyetçilik, egemen

devletin kendi uyruğundakiler arasındaki dayanışmayı sağlamlaştırıcı ve artırıcı ideolojik bir yöntemdir. Bu yaklaşımda ulus, hiyerarşik dünya düzeninin bir gereği ve onun ürünüdür (Leca, 1998, s. 55-56).

2. Ülkesellik: Belirlenmiş sınırlar içerisinde yer alan ulus devlet ancak bu şekilde bulunduğu coğrafi alanda egemenlik iddiasında bulunabilir. Buna göre, ulus devlet iktisadi şartları, siyaseti, ülkesel bütünlüğü yurt olarak kabul edilen toprağa bağlı olarak şekillendirme kaygısındadır (Beck, 2000, s. 23).

3. Egemenlik: Egemenlik kavramı ulus devlete varlığını devam ettirmesi için bir takım güçler bahşetmesi bakımından önemlidir. Bu güç sayesinde ulus devlet yasa koyma, yasaları uygulama ve uygulatma ve karşı gelinemeyecek tek irade olma haklarına sahip olur (Ekşi Uğuz ve Saygılı, 2016, s. 134).

4. Merkezilik: Ulus devletin bir diğer önemli anahtar ilkesi ise merkeziliktir. Bu ilkede esas önemli olan devletin merkezilik özelliğini tamamlamış olmasıdır. Bu sayede devlet tek merkezden yönetilir ve bütünlük içerisinde kararların alınması sağlanır.

5. Ulusallık: Belki de ulus devletin en önemli ilkesi ulus devlete isim babalığı da yapan ulusallık kavramıdır. Ulusallık sayesinde o devlet içerisinde yaşayan insanlar kendi kaderlerini tayin etme, dış baskılardan uzak kalma, kendilerini ilgilendiren konularda karar alabilme hakkına ve imkânına sahip olurlar (Ekşi Uğuz ve Saygılı, 2016, s. 135).

Toplumsal birlikteliğini sağlayarak ulus olmayı gerçekleştiren

toplumlar, ülkesellik de elde ederek maddileşmeyi de sağlamış olurlar. Akabinde ulus devlet için bir takım düzenlemeler ve sistem oluşturmaları gereklidir. Sistem oluşturucu önemli araçlardan biri dildir.

DİLİN VE DİL PLANLAMASININ ULUSAL KİMLİK İNŞASINDAKİ ROLÜ

Ulus kavramının oluşmasında önemli bir yeri olan dil, ulus devlet yapılanmasının kurulması sürecinde etkin bir role sahiptir (Heywood, 2006, s. 197). Ulus inşasında işlevsel bir rolü olan dil, güçlü bir birleştirici, bir ulusa bağlı olmanın en etkin kurumu olarak ortaya çıkar.

Ulus oluşumu için gerekli bir takım sübjektif ve objektif özellikler vardır. Dil, objektif bir özelliktir ve objektif özellikler içerisinde önde gelmektedir. Bu kapsamda, bir dilin hem sembolik hem de iletişim fonksiyonu olduğundan söz edebiliriz. Buna göre konuşulan farklı dillerin bir etnik grubu diğerinden ayırması sembolik fonksiyonken, dilin iletişim ve bütünleşmeyi kolaylaştırması onun iletişim fonksiyonudur (Kasımoğlu, Ekim 2012-Mart 2013, s. 167). İşte bu noktada toplumların tarihsel varlığının devamı ile ilişkili içerisinde olan dil planlamasının önemi ortaya çıkmaktadır. Toplumu oluşturan grupların birleşmesinde, bütünleşmesinde, aynı sevinç ve üzüntüleri paylaşımlarında ve geleceğe dair alınacak kararlarda bir bütünlük görüntüsü sergilemelerinde ortak bir tarih bilinci ve dil çok önemlidir. Bu doğrultuda, o dil ile ilgili planlamalar da toplumu şekillendirici özelliğe sahiptir.

Birbirinden çok farklı özelliklere sahip olan bireyleri birbirine uyumlu kılmak ve birbirilerine uyumlu olduklarını onlara hissettirmek, onlardan bir ulus inşa etmek, bir kimlik oluşturmak, farklılıkların uyumlaştırılmasını bir uluslaştırmaya yöneltmek dil sayesinde başarılabilmiştir (Özdoğan, 2015, s. 232). Aşağıda, belirli bir kimlik kazanmak, kimliği millî kimlik şeklinde inşa etmek olgusunun açıklanmasıyla dil planlamasının amaçları ilişkilendirilecek; kimlik inşası ve ulusal kimlik kavramlarına değinilecektir.

Kimlik İnşası ve Ulusal Kimlik

Türkçede “kimlik” sözcüğü “kim” sorusunu temel alarak üretilmiştir. Kimlik sözcüğü, bir ve tek olmayı, aynı olmayı, zorunluluk arz eden bir üyeliği ifade edebilmektedir (Aydoğan, 2004, s. 117). Bu şekilde, çeşitli ortak çıkarlar için bir araya gelen ve sistemli bir örgütlenmeyi devletleşme ile üst noktaya taşıyan insanlar, kendilerini ve kendilerinden olmayı belirleyerek kimlik inşa ederler. Böylelikle toplumsal bütünlük temeline dayalı bir devlet şuuru da sağlanabilir.

Kimlik İnşası

İnsanların gücü toplu iş birliğine, topluca sergilenen iş birliği de kitlesel anlamdaki kimlik inşasına bağlıdır. Buna göre kimlikler, bilimsel gerçekler ya da ekonomik gereksinimler

üzerine kurulmaktan ziyade insanın iç dünyasında kendini bir yere ait hissetme ihtiyacını kurgulayacak manevi yapısı üzerine inşa edilir (Harari, 2018, s. 132). Bu bakımdan kimlik kavramı bir yönü ile insanın aidiyet duygusu ile ilgili bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu bakımdan kimlik kavramı, yüzeysel anlamda bireylerin ve belirli büyüklük/özellikteki toplumsal grupların “kimsiniz?”, “kimlerdensiniz?” sorularına verdikleri cevapları ifade etmektedir (Güvenç, 1993, s.3). Buna göre “ben kimim?” sorusuna verilen cevap, kimliği ve insanın var oluş nedenini belli bir kategori içerisinde somutlaştırması bakımından önemlidir (Wiegert ve Teitge, 1986, s. 31). İşte bu soruyu kendini ait olduğu toplumsal yapının özelliklerini özümsemiş bir şekilde cevaplayan birey o toplum içerisinde bir kimlik kazanmış demektir. Kazanılan bu kimlik toplumun tüm bireylerini bir araya getirmeye yarayan bir genel düzenlemeyi ifade etmektedir.

Kimliğin oluşumunda bireyle toplum arasındaki iletişim ve koordinasyon önemlidir. Bu süreç neticesinde birey toplumu inşa ederken toplumun da bireyi inşa ettiği söylenebilir. Bu etkileşimin ortaya çıkardığı kültürel kimlikler, bireyin psikolojik düzlemde kendisiyle ya da toplumsal etkileşiminde ortaya çıkan boşlukları dolduran bir dolgu malzemesi görevini görür. Peter Berger (1993, s. 29)’a göre, kimlik ancak toplum içinde kazanılır ve sürdürülür. Bu açıdan değerlendirildiğinde, toplum insanın ürünü olduğu gibi insan da toplumun bir ürünüdür.

Bu kapsamda kimlik ve onun inşa edilmesi süreci bir

takım itici etkenlerin var olmasıyla hayata geçmektedir. Kimlik sayesinde toplum, tam anlamıyla tarih ve dünya sahnesinde kendine isim konulmuş bir yer edinebilir. Buna göre insanları bir araya getiren ve bu birliktelikten bir kimlik yaratmalarını sağlayan hususlar şu şekilde sıralanabilir (Arık, 1969, s. 8-22):

1. Korku: Korku, tarihte çoğu zaman insan yığınlarını bir araya getirmeyi başarmış ve birbirine benzemeyen kitleleri tek çatı altında toplayabilmiştir. Buna göre kimi zaman, bütün olmayan insanlar bir otoriteden korktukları için ve zulmeden/korkutan otoritenin zoruyla bir araya gelme yoluna gitmişlerdir. Burada bir zorlama ve irade dışı bir etmen söz konusudur. İnsanları bir araya getiren zorlayıcı otorite olduğunda, otoritenin kaybı gerçekleştiğinde insanların çok kısa bir sürede etraflarından dağılıp gittiklerini ve başka çekim merkezlerinin cazibesine kapıldıklarını görmüşlerdir. Çünkü korku kalıcı değil geçici bir birleştirme yöntemidir.

2. Menfaat: Bir sosyal yapının devamlılık ve düzen arz eden bir mecrada hayatını devam ettirmesi menfaat birlikteliği ile mümkün olabilir. En küçük sosyal birimden en büyüğüne kadar tüm insan toplulukları birbirlerine menfaatle kenetlenmiştir. Fakat bu da tek başına yeterli olamaz. Çünkü menfaat de bir yerde bir kesimin menfaatlerinin tam olarak karşılandığı bir yapıyı mümkün kılmamaktadır.

3. Fikir ve His Birliği: İnsanları bir araya getiren her şey sadece maddiyattan ya da korku ve menfaatten kaynaklanmaz. İnsanları asıl olarak bir araya getiren fikir ve his birliğidir. Bu

sayede aynı fikir ve hislere sahip insanlar ortak değerler geliştirir ve bütünleşirler. İşte bu birlikteliğin üzerine inşa edilen olguya “kimlik” denir. Kimlik sayesinde korkular, menfaatler ve ortak his/fikir dünyası somut bir anlam kazanmaktadır.

Yukarıda yer alan etkenlerin bir başka boyutunu da dil oluşturmaktadır. Dil ve kimlik arasındaki mevcut ilişki çok farklı boyutlarıyla araştırma ve tartışma konusu olabilmektedir. Buna göre, bireyler dil içerisinde kültürlerini de yaşatırlar. Bunun yanında bireylerin bilgi, beceri, inanç ve tutumlarının sosyal kimliklerini şekillendirmesinde rolü bulunmakta olup, bu tutumlar dil sayesinde birbirine bağlantılı hale gelebilmektedir (Hall, 2002, s. 31-32). Bu bağlamda dil, kimliğin belirlenmesinde ve toplum tarafından gelecek nesillere aktarılmasında önemli motiflerden biri olması nedeniyle önemlidir. Çünkü insan kimliğini en önce kullandığı dil ile ifade eder. Bu nedenle insanlar tarihleri boyunca dillerine yöneltile saldırganları bizzat kimliklerine yapılmış sayarlar. Bunun yanında dilin korunması kimliğin korunması ile eşdeğer niteliktedir (İnal, 2012, s. 126).

Bununla birlikte dil, o dili konuşan ve ona sahip çıkan biri için toplumsal anlamda bir kimlik yaratır. Dil, bir toplum içerisinde bireyin o topluma ait olmasının bir göstergesi haline gelir. Bu sayede o dili konuşan ve o dil sayesinde iletişim kuran insanlar birbirilerini aynı toplumsal grubun parçası olarak kabul ederler (Jupp vd., 1990, s. 239). Kimlik inşası sürecinde belirleyici olan etmenlerin başında dil gelmektedir. Kimlik

inşasında dilin kurucu rolünün olduğu fikrinden hareketle, dilsel bütünlüğün toplumun şekillenmesindeki anahtar konumundan bahsedilebilir. Buna ek olarak, toplumun gelişiminde ve tarih sahnesindeki devamlılığında dil büyük bir önem taşımaktadır (Rüstemova, 2010, s. 90).

Bu açıdan değerlendirildiğinde dil ve kimlik, bireylerin belirleyici unsuru ve niteliğinin belirtisidir. Böylelikle bireyler arasında farklılıklar da meydana çıkabilir (Aşkın, 2007, s. 213). Bu bağlamda dilin düşünceden ayrı olamayacağına da vurgu yapabiliriz. Marx'a göre düşüncelerin, fikirlerin de bir toplumsal karakteri vardır. Bu toplumsal karakter ise dil ile birlikte var olur. Toplumun ve bireylerin düşünceleri dilden ayrı olamaz (Marx, Engels ve Lenin, 1996, s. 69).

Toplumun sadece kişilerden oluşmadığı fikrinden hareketle denilebilir ki; toplum bir kimlik kazanmak ve bu kimliği inşa etmekle yükselebilir ve diliyle kimliksel devamlılığını sağlayabilir. Kimlik inşası, toplumdaki bireylere aidiyet kazandırarak toplumsal kimlik yaratmanın bir başka adıdır ve bu noktada dil önemli bir birleştiricidir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ideolojik ve sınıfsal kökenli tek tip kimlik tanımlamasının (aparatchik-apparatchik) yerini kültürel ve etnik farklılıklara dayalı bir kimlik inşası almıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi beraberinde daha çoğulcu ve çeşitli bir kimlik yapılanmasını getirmiştir. Demokrasi, insan hakları, eşitlik vurgusu, sınırları aşan tüketim ve kültür yapıları, tek tipleşmeyi ortadan kaldıran güçler olarak ön plana çıkmıştır

(Dalbay ve Avcı, 2018, s. 19). Sovyet ideolojisinin temelini oluşturan ve tek Sovyet milletin inşâ edilmesi için yegâne şart olan her bireyim herkes için çalışması ve kendini Sovyet ideolojisine feda etmesi düşüncesi zamanla küreselleşen dünyanın liberal kuralları içerisinde etkisini yitirmiştir.

Bu noktadan hareketle kimlik inşası sürecinin son derece hassas dengeler üzerinde oturmuş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bilgin (1999, s. 160) bu konuyu insanın kök salmasının ve kökünden kopmasının tehlikelerinden bahsederek açıklamaktadır. Buna göre, iki durumun ortak bir noktasının bulunması ile ve bu iki hususu terbiye etmek suretiyle uygun bir toplum yapısının inşası mümkün olacaktır.

Yeni ve köklü bir kimlik inşası farklılıklar ve benzerliklerin bir araya getirilmesi ile mümkün olabilir. Bu ikisini buluşturabilmiş toplumların bir takım toplumsal bunalımlardan daha kolay çıkabileceği ve uzlaşî kültürünün daha köklü hale geleceği de varılabilecek başka bir sonuçtur. Farklılık ve benzerlikleri kimlik inşasında birleştirici bir hammadde olarak kullanabilen toplumların daha verimli kimlik modelleri geliştirme olasılığı yüksektir.

Ulusal Kimlik

Kimlik, bireyin ve içinde yaşadığı toplumun genel anlamda özelliklerini, benzerliklerini, farklılıklarını ve niteliklerini anlatmaktadır. Ulusal kimlik de millî kültürün bireysel ve

toplumsal alanda ortaya çıkmış olan bir yorumudur. Ulusal kimlik bireyi ve toplumu kendisi diğer birey ve toplumlardan ayıran özellikleri barındırmaktadır (Kösoğlu, 1997, 19). Bu noktadan hareketle ulusal kimlik ve milliyetçilik ideolojisi birbiri ile yapısal uyum halinde seyretmektedir.

Bir toplumun kendini gerçekleştirmek suretiyle milli bir yapıya sahip olabilmesi için siyasal ve toplumsal bir teşkilat yapısı zorunludur. Buna göre milli bir devlette yaşayanların siyasal ve toplumsal teşkilatlanma sayesinde bir kimliği olur ve bu kimlik toplumun ortak şuurunu ifade eder. Ulusal kimlik olarak adlandırılan olgu kişi ve onun içinde yaşadığı toplumu dış dünyaya tanıtan, tanımlayan, onu diğer kimliklerden farklı kılmaya yarayan özelliklerinin bütünüdür ifade eder. Örneğin kişinin yaşadığı ortam ve bu ortamın kişiye hatırlattıkları, o kişinin bu özelliklerde kendine özgü semboller bulması, o sembollerin gerek o kişi gerekse toplumun diğer bireyleri tarafından aynı oranda sahiplenilmesi millete mal olmuş kimliğin bir boyutunu oluşturur (Kösoğlu, 1998, s. 44).

Buna göre ulusal kimlik, milli kültürün toplumun tüm kodlarındaki bireysel ve genel ortaklığı, kişiyi ve onun içinde yaşadığı toplumu diğerlerinden ayırtan, kısacası yaşam tarzını biçimlendiren kişiye-topluma özel bir olgudur (Kösoğlu, 1997, s. 19).

Ayrıca ulusal kimliğin oluşması sürecinde milliyetçilik de önemli bir role sahiptir. Buna göre, bir toplumda milli kültürün hâkim kılınması ya da toplumu diğer toplumların

güdümünden kurtarmak amacını taşıyan milliyetçilik, bir toprak parçasına derin bağlılık, ortak ve köklü bir tarihsel mazi, ortak gelenek, görenek, töre ve değerlere dayalı, paydaşların tümünü kapsayan ortak hedefler dairesinde şekillenen ve toplumun üyeleri arasında şuur yaratabilen bir değerdir (Domanıç, 1997, s. 116). Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından millî kimliklerine dönüş politikasını uygulamayı tercih eden Türk Cumhuriyetlerinin dayanağı da kültürel özellikler bağlamında incelenebilir. Ortaya çıkarılan ve unutturulmasına fırsat verilmeyen, toplumun kodlarında yaşatılmış kültürel özellikler millî kimlik olarak bağımsız genç devletlerde resmi politikaların çıkış noktasını oluşturmuştur. Bu dönemde millî kimlik, alfabenin değiştirilmesi ve dilde millîleşme faaliyetlerinin temelinde bu düşünceler yatmaktadır.

Ulusal kimlik ile toplumun üyelerini bir araya getirmeyi başarmış olan devlet de bu bakımdan milliyetçilik ideolojisini devletin bir aygıtı olarak kullanır.

Althusser (2010, s. 28)'e göre “milli ve umumi menfaatlerin gözetilmesi”, ve “yüce ahlaki değerlerin savunulması”, devlet tarafından kullanılan ve milli kimliği tesis eden bir başka etmeni oluşturmaktadır. Bu bağlamda, milli bütünlüğe bir kimlik kazandıran her devlet bu başarısını sürdürülebilir hale getirmek için üst idealler oluşturur; konuyu ortak toprak parçasında yaşamının ötesine taşır.

Oppenheimer (1984, s. 21)'e göre milliyetçilik, toplum yönetimi biliminin bir uzantısını ifade etmektedir. Bu tanımdan

hareketle ancak ulusal bir kimlik ile donatılmış toplumun yönetilebilir olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Bu açıdan değerlendirildiğinde, millî bir devlet ve ulusal bir kimlik oluşturmada kullanılan ve ulusal kimliği tesis edici araçlar ve toplumu devrime sürükleyen ilkeler şöyle sıralanabilir (Smith, 1994, s. 119):

1. Topluluğun hareketsiz bir yapıdan etkili ve harekete yönelen bir siyasi çıkışa doğru yönlendirilmesi,
2. Siyasi çıkışa doğru harekete geçen ve etkin bir konuma yükselen topluluğun somut bir olgu olan ülke/toprak parçasına yerleştirmesi,
3. Bir toprak parçasına yerleşen topluluğun ekonomik birliğe kavuşturulması,
4. Halkın anılar, millî mitler, hikâyeler ve değerler ile şekillendirilmesi,
5. Bir bütünlük kazanan halka siyasi haklar verilmesi ve bu sayede yurttaşlık bilincinin kazandırılması

Yukarıdaki adımlardan hareketle bir toplum yaratılmasının sürece bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumda halkın siyasi bir amaç doğrultusunda harekete geçirilmesi ile devrimsel bir süreç başlatılmakta ve bu süreç belirli değerler ile süslenerek son süreçte yurttaşlık şeklinde somutlaştırılmaktadır.

Smith (1994)'e göre millet rolüne ilişkin bir dil ve sembolizmin kullanılması, milleti amaçlarına ulaştıracak türde bir siyasi hareketin ve toplumsal bilincin yaratılması ve bir millete ait olma bilincinin yaratılması millî kimliğin oluşması ile sonuçlanmaktadır.

Dolayısıyla millî kimliğin temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Smith, 1994):

1. Tarihi kökenlere dayanan ve mazisi olan toprak/ülke/ yurt,
2. Ortak anlatılar bütünü ve ortak tarihi geçmiş,
3. Toplumun geneline yayılmış olan bir kamu kültürünün varlığı,
4. Toplumun tüm bireylerini kapsayan ve ilgilendiren yasalar, hak ve ödevler,
5. Ülke vatandaşlarının sahip oldukları topraklar üzerinde serbestçe faaliyette bulunmalarını sağlayan ortak bir ekonomi.

Yukarıdaki sıralamadan çıkarılacak sonuç millî kimlik kavramının hem manevi hem de maddi boyutlarının olduğudur. Millî kimlik, toplumun bireylerinin ortak manevi duygularının ortaklaştığı bir yapıyı temsil ettiği gibi aynı zamanda bir toprak parçasına dayanması ve ekonomik temeller ile de sağlamlaşması bakımından somut görünüm kazanmaktadır.

Aşağıdaki alt başlıklarda dilin ulus kurma ve millî benlik üzerindeki etkisi hakkında bir takım bilgiler verilmektedir ve dilde/alfabede reform çalışmalarının yeniden bir ulus yaratma konusundaki etkisi Avrupa'daki, Osmanlı'nın son dönemlerindeki ve Türkiye Cumhuriyeti örnekleri ile desteklenmektedir.

İtalya, Fransa ve Almanya Örnekleri Bağlamında Ulusal Kimlik İnşası ⁵

Dilin birleştirici rolüne, İtalyan Birliği Hareketi Risorgimento'nun liderlerinden biri olan Massimo d'Azeglio'nun "İtalya'yı oluşturduk, şimdi de İtalyanları oluşturmamız" sözü bir örnek teşkil etmektedir (Erözden, 2008, s. 126). Dil ve dil planlamaları sayesinde bir kimlik oluşturulmasının hemen ardından ise "biz" ve "ötekiler" bilincinin oluşturulması aşaması gelmektedir. Bu amaca hizmet etmek için toplumu oluşturan bireylerin tümünü organize etmek için gücü elinde tutan siyasi otorite; siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik yaşamın sürdürülebilirliği için standart bir dil oluşturma yolunu seçmektedir (Sadoğlu, 2010, s. 22-36).

---

⁵ Bu başlık altında Fransa, Almanya ve İtalya örneklerine özellikle yer verilmiştir. Avrupa'da önemli birer siyasi güç haline gelen bu devletler ulusal birlik felsefesini ve ulusal kimlik anlayışını yorumlamaları bulundukları coğrafyanın ve dünyanın siyasi düzenini etkilemişlerdir. Fransa, imparatorlukların dağılmasının önünü açan 1789 Devrimi ile milliyetçilik, eşitlik, hak, adalet, kardeşlik kavramlarını ve insan haklarının temellerini atarken, Almanya siyasi birliğini Alman Irkı imgesi üzerinde kurarak parçalanmış Alman prensliklerini bir araya getirmiştir. İtalya ise Avrupa'da ulusal birliğini son kuran ülke olarak dikkat çekicidir. Sömürgecilik yarışında geride kalan İtalya, ulusal birliğini İtalyan milletinin bir, beraber ve güçlü olmasına bağlamıştır. Bunun yanında ilerlemek ve genişlemek ideallerini İtalyan milletinin üstünlüğü inancına dayandırarak haklı göstermenin peşine düşmüştür. Bu kapsamda, Ferro, M. (2002). *Sömürgecilik Tarihi Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine 13. Yüzyıl- 20. Yüzyıl*. (M. Cedden, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi. ileri okumalar açısından faydalı olacaktır.

Dil planlamasının ve dilin toplumların kimliği ve benliği üzerindeki rolü ile yepyeni toplumlar inşa etmedeki etkisine Fransız Devrimi ile başlayan süreci örnek olarak vermek mümkündür.

Siyasal ulusçuluk modelinin ilk örneği, Fransız Devrimi'dir. Bu model Fransa'da monarşiye karşı verilen iç savaş sonrası hayata geçmiştir. Toplumu oluşturan gruplar arasında büyük sosyal ve ekonomik uçurumların olduğu Monarşi dönemi Fransa'sı zamanla eşitlik, kardeşlik, adalet, kendi kaderini tayin etme, halkın kendi kendini yönetme söylemleri ile devrime dönüşmüştür. Fransız Devrimi ile birlikte, vatandaş esasına dayalı bir ülke yapılanması ortaya çıkmıştır. Bu yapılanmada ise toplumu oluşturan bireyleri en üst aidiyet biçimi olan "ulus" a bağlamak ana hedef olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, dil ögesi Fransız milliyetçiliğinin popülerliğine büyük katkı sağlamıştır. Dil, Fransız Devrimi ile birlikte ortaya çıkan yeni toplum yapısında en etkili uluslaştırma aracı olarak ön plana çıkmıştır (Aktürk, 2006, s. 33). Fransa'da devrimden sonra ön plana çıkan Fransız ulusallaşması, esas itibariyle

---

⁶ Fransız Devrimi sırasında yaşanan gelişmeler bir toplumun yıllarca zihninde taşıdığı değerlerin adeta şiddetli bir şekilde dışavurumu şeklinde tezahür etmiştir. Bu Devrim ile birlikte itaat edilenler bir anda düşman haline gelmiş; Burjuvazi, Aristokrasi sınıfına karşı acımasız tedbirlere başvurmuştur. Fransız Devrimi beraberinde karşı devrimin bastırılması paranoyasını doğurarak "terör dönemi" nin yaşanmasına da neden olmuştur. Bu dönemde Maximilian Robespierre gibi başlarda demokratik daha sonradan ise aşırı tutucu, idam yanlısı ve baskıcı yöneticilerin toplumu suni olarak şekillendirmeye çalıştıklarını görmekteyiz (Soboul, 1969; Michelet, 1950, Cilt: 1 ve 2; Hobsbawm, 2009).

“ulus” kavramına siyasal bir anlam ile bağılıdır. Buna göre, yurttaşlık kavramının da Fransa’da siyasal yönü bulunmaktadır. Buna ek olarak Fransız Devrimi’ne önderlik eden kadro için Fransız yurttaşlığını kazanmak ve bu yurttaşlığın sağladığı haklardan yararlanmak için Fransızca bilmek vazgeçilmez bir koşul olarak öne sürülmüştür. Bu bakımdan, dil birliği gerçekleştirilmesi hedeflenen bir proje olarak benimsenmiştir (Erözden, 2008, s. 108). Bu projeye uygun olarak da bütün ülke içerisinde kullanılacak resmi bir dilin yaratılması ve diğer dillerin zamanla yok edilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu duruma, “Yerel Ağızların Yok Edilmesine ve Fransız Dilinin Evrenselleştirilmesine İlişkin Kanun” çıkarılması örnek olarak verilebilir (Kırca, 2003, s. 156).

Fransız Devrimi’nden sonraki dönemde ortak dile verilen öneme ek olarak devrim öncesi Fransa’da da ortak dile ulaşmak için birtakım çalışmalar yapıldığı da görülmektedir. I. François, Collège de France’yi kurarak millî bir yapı oluşturmayı hedeflemiştir. Bu çerçevede, devletin resmi işlemleri Latince yerine Fransızca olarak gerçekleştirilmeye başlanmış ve Fransızca aynı zamanda sanat ve edebiyat dili olarak da hedeflenmiştir (Sadoğlu, 2010, s. 14). 1539 yılında, I. François’in kanunların ve mahkeme kararlarının Fransızca olması yönündeki emrine ek olarak, 1634’de dil çalışmalarını yürütmek için Fransız Akademisi oluşturulmuştur. 1694 yılında ise Fransızca bir sözlük hazırlanmıştır (Rickard, 1992).

Napolyon’un Kutsal Roma İmparatorluğu’nu yıkması, sayısı

400'ü bulan bölgesel Alman biriminin 40 bölgesel birim altında birleşmesi ile sonuçlanmıştır. Birleşen bu bölgesel birimler ise aynı düşmana karşı olma duygusunu taşımışlardır (Saklı, 2012, s.15). Almanların parçalanmış bir görüntü sergilemesi ise merkezi ve modern Avrupa'da Alman kültürünün korunmasının önünde bir engel teşkil etmekteydi. Bu nedenle ilk başlardaki Alman ulusçuluğunun görünümü bir birlik ulusçuluğu çerçevesinde şekillenmiştir (Gellner, 2008, s. 187).

17. yüzyıldan itibaren de Fransızcanın kültür, sanat ve diplomasi alanlarında giderek baskın bir hale gelmesi Alman aydınlar üzerinde de etkili bir hale gelmiştir. Fransızcanın giderek yerleşik ve yaygın bir hal almasının yanında Alman dilinin bölgesel parçalanma ve farklılaştırmalardan kaynaklı, Lehçenin ve Latincenin etkisi altında kaldığı bir dönem de yaşanmıştır (Gökberk, 1999, s. 88). Almancanın etkisini artırmak adına ve Almanların yaşadıkları topraklarda Almancayı bilim, sanat, edebiyat ve idari dil olarak hâkim kılmak için birtakım çalışmalar başlatılmıştır. 17. yüzyıldan itibaren Almancayı Fransızca ve Latincenin etkisinden kurtarmak için dilde ayıklama çalışmaları başlatılmış ve dil dernekleri kurulması gündeme gelmiştir. Kurulan dil dernekleri vasıtasıyla Almancanın dil varlığının korunması, anadil sevgisinin uyandırılması, anadil kullanımının yaygınlaştırılması ve doğru kullanılmasının sağlanması, Almancanın yabancı dil etkisinden arındırılması ve Alman ulusal bilincinin ve toplumsal kimliğin kurulması amaçlanmıştır (Gökberk, 1999, s. 88-100).

Yukarıda verilen örnek bağlamında bir ulusun inşa edilmesinde ilk ve belirleyici aşamanın dilin hâkim kılınması olduğu söylenebilir. Buna göre toplumsal birlikteliğin genele yayılması için iletişim, bürokrasi ve eğitim politikasının aracı olarak dil, belirli aşamalardan geçen planlama evresi ile kabul edilir ve standart bir konuma yükseltiğinde ulus kurmada belirleyici bir rol üstlenmektedir.

Osmanlı Devleti Dönemi Dil Planlaması ve Ulusal Kimlik İnşası

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren Türkiye'de dil planlaması önemli ve büyük bir role sahip olmuştur. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti çeşitli etnik grupların bir arada yaşadığı geniş bir coğrafyada uzun yıllar hüküm sürmüştür.

Osmanlı Devleti'nde toplumsal yapının inşa edilmesinde “millet” sistemi önemli bir yere sahiptir. Osmanlı devletinde kullanılan “millet” kelimesinin anlamı ile bugünkü anlamı arasında da bir fark bulunmaktadır (Ortaylı, 1985, s. 996). Osmanlı Devleti'nde “millet” kavramı; “din”, “mezhep”, ve “şariat”

anlamlarında kendine kullanım alanı bulmaktadır (Demir, 2011, s. 334). Buna göre, gayrimüslimlerin sınıflandırılmasında (sosyal ve siyasal anlamda), mensup oldukları din esas alınmıştır. İmparatorluk içerisindeki her din de ayrı bir millet olarak kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin dayandığı sosyal ve siyasi yapı

işte kurulan bu millet sistemine göre belirlenmiştir (Eryılmaz, 1992, s. 11).

Çok etnili⁷ bir toplum yapısına sahip olan Osmanlı Devleti zamanın şartlarının beraberinde getirdiği birtakım değişimlerden de önemli ölçüde hissesine düşeni almıştır. Siyasi ve sosyal anlamda Avrupa’da meydana gelen değişimler, bir arada uzun yıllar uyum içerisinde yaşama başarısını göstermiş olan Osmanlı toplumunu bir daha geriye dönülemeyecek şekilde etkilemiştir.

Buna göre, Fransız Devrimi sonrası kendine geniş bir etki alanı bulan milliyetçilik fikri, Osmanlı Devleti’nde özellikle Balkanlar coğrafyasında yaşayan gayrimüslim azınlıklar tarafından benimsenmiştir. Bu durumun devletin geleceği açısından beraberinde getirebileceği sorunları tahmin eden Osmanlı yöneticileri ve aydınları millet kavramı üzerinden devleti kurtaracak, bir arada tutacak ve yaşatacak bir kimlik inşası arayışına girmişlerdir (Durgun, 2014, s. 7). Bu şekilde milliyetçilik akımlarının doğurduğu siyasi ve sosyal fikirlerin İmparatorluğa etkisinin en aza indirgenmesi planlanmıştır.

Kimlik inşası için öncelikli olarak resmi bir planlamanın yapılması gereği doğmuştur. Planlama, bir soruna yönelik olan ve o sorunun çözümüne odaklanan seçenekler arasında yapılan seçim ile ilgilidir. Bu süreç bir bütün olarak çabaya dayanmaktadır (İmer, 1998, s. 7). Bu süreçte hayata geçirilen ilk planlama modeli “Osmanlıcılık” fikridir. Bu fikir sayesinde

---

⁷ Osmanlı Devleti’nde etnik yapının görünümü ve daha ileri okumalar için bkz: Sakin, O.(2008). *Osmanlı’da Etnik Yapı*. İstanbul: Ekim Yayınları.

toplumsal bir kimlik oluşturmak ve ayrıştırıcı milliyetçilik fikirlerinin önüne geçmek amaçlanmıştır (Demir, 2011, s. 334). Böylece ‐Osmanlı Milleti‐ kavramı resmi bir ideoloji olarak benimsenmiştir. Bu ideolojiyi ilk hayata geçirme aşaması olarak 1839 Tanzimat⁸ Fermanı kabul edilebilir. Ayrıca bu dönemde siyasi bir aidiyetin sağlanmasına çalışılmıştır. ‐Osmanlı Milleti‐ kimliğini toplumun tüm kesimlerine kabul ettirmek ile parçalanmanın önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁹

1839 Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti içerisinde hem toplumsal hem de dilsel alanda birtakım değişikliklerin başlangıcı olmuştur. Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonradır ki 10. yüzyıldan itibaren Arapça ve Farsçanın etkisi altına giren Türk toplumu ve Türkçe, batı dünyasının fikirlerine yönelmiştir. Böylelikle, batı dünyasına hâkim olan ‐ulusalcılık‐ ve ‐aydınlanma‐ ile ilgili fikirler Osmanlı toplumu ve dilini etkisi altına almaya başlamıştır (İmer, 1998, s. 44-45). Bu etkileşim süreci ise sadakat bunalımını beraberinde getirmiştir.

Osmanlı devlet adamları türdeş olmayan büyük bir imparatorluğu bir arada tutabilmek için bir sadakat anlayışını

---

⁸ Tanzimat 3 Kasım 1839 Gülhane Hattı-ı Hümayunu’nun ilanından itibaren 1876 yılında ilan edilen I. Meşrutiyete kadar geçen sürece verilen isimdir. Bir kavram olarak Tanzimat, siyasi ve toplumsal hayatta ciddi bir değişim ve dönüşümü ifade etmektedir. Kelime anlamıyla Tanzimat ise ‐düzenleme‐, ‐tekrar organize etme‐ ve yapılanma anlamlarına gelmektedir (Eryılmaz, 1992, s. 91-92).

⁹ Osmanlı Devleti’nde millet sisteminin işleyişı hakkında ayrıntılı bilgiler için: Kenanoğlu, M.M. (2017). *Osmanlı Millet Sistemi-Mit ve Gerçek*. İstanbul: Klasik Yayınları.

yaratmak peşine düşmüşlerdir (Mardin, 2012, s. 12). Bu sadakat anlayışına hizmet etmek amacıyla Osmanlıcılık politikası resmi bir ideoloji olarak uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda, Tanzimat döneminin bir sonucu olarak “Osmanlıca” ön plana çıkmıştır. Bununla birlikte, toplumsal kimliği şekillendirecek bir kimliğin yaygınlaştırılması için “Millet- i Osmanî” deyimini kullanılmaya başlanmıştır. Bu ulusun konuştuğu ve yazdığı dil olarak da “Lisan-ı Osmanî” terimi icat edilmiştir. Bu terim daha sonraları “Osmanlıca” olarak adlandırılmıştır (Sadoğlu, 2010, s. 62). Oluşturulmaya ve yaygınlaştırılmaya çalışılan bu dil, Osmanlı Devleti’ni meydana getiren toplum gibi, parçalı bir görüntü sergilemektedir. Şöyle ki bu dil; Türkçe, Arapça ve Farsçadan oluşmaktadır. Bir toplumu beraber ve bir arada tutarak, o topluma ulus olma özelliğini kazandıran dil, her yönden milletlerin tarihini şekillendirici bir role sahiptir. Bu bakımdan, Osmanlı Devleti aydınları dilin birleştirici özelliğinden yararlanmak istemişlerdir.

Örneğin “Vatan Şairi” olarak bilinen Namık Kemal¹⁰, ortak bir dilin siyasal kimliği kuvvetlendireceğinin farkına vararak; dilsel ve etnik ayrımlardan güç alan ulusçu-ayrılıkçı hareketleri bastırmayı amaç edinir (Sadoğlu, 2012, s. 78). Bununla birlikte “Vatan Şairi”, dilin siyasal bütünleşme amacına en büyük hizmeti yapacak bir araç olduğunu vurgulamaktadır.

---

¹⁰ Namık Kemal, Osmanlı siyasi hayatında önemli bir yeri olan Yeni Osmanlılar Teşkilatı’nın önemli bir destekçisidir. 1865 yılında İttifak-ı Hamiyyet cemiyeti’nin kurucuları arasında yer alan Namık Kemal, genç Osmanlıların ideologları arasında yer almaktadır (Lewis, 1994, s. 55-56).

Edebi dilde sadeleştirme, Namık Kemal'in esas amacını teşkil etmektedir. Arapça ve Farsçadan oluşan bir üslup yerine halkın anlayabileceği daha sade bir dilin kullanılması Namık Kemal tarafından tavsiye edilmektedir (Levend, 1972, s. 114). Dili sadeleştirmek içinse Arapça ve Farsça yaygın kullanılan kelimeler dışındaki kelimelerin dilden çıkarılması ve dilin kurallarının bir düzene oturtulması vurgulanmaktadır. Buna göre, yazım sırasında kullanılan süslü dilin terk edilmesi ve yazı dili ile konuşma dilinin birleştirilmesi gerekmektedir (Sadoğlu, 2010, s. 78; Levend, 1972, s. 115).

19. yüzyılın ikinci yarısı Türkçenin gelişmesi açısından da önemli bir dönemdir. Bu dönemde, gazeteler ve dergiler yayımlanmaya başlamış¹¹ ve Türkçenin halk tarafından anlaşılabilir duruma getirilmesi çalışmalarına da ağırlık verilmiştir. Osmanlı dilini sadeleştirme bilinci, gazete ve dergilerin yayımlanması ile bir akım haline gelmiştir. Bir başka ifadeyle, yazılı kitle iletişim araçlarının yaygınlaştırılması toplumda bir iletişim sorununun olduğunu da ortaya çıkarmıştır.

---

¹¹ Osmanlı'da çıkan ilk gazete, Takvim-i Vakayi'dir bu gazeteyi Ceride-i Havadis Gazetesi izlemiş; bunu 1860 yılında yayın hayatına başlayan Tercüman-ı Ahval gazetesi izlemiştir. Tercüman-ı Ahval gazetesi Türk basın hayatında devlet yardımı almaksızın özel girişimlerle çıkarılan gazete olarak bilinmektedir. 1862 yılında Şinasi tarafından gerekli yasal izinler alınarak çıkarılan Tasvir-i Efkâr gazetesi Ali Suavi'nin başyazarlığını yaptığı Muhbir gazetesi de 1867 yılında yayın hayatına başlamıştır. Hürriyet gazetesi de Osmanlı basın tarihinde ilginç bir yere sahiptir. Bu gazete Londra'da Genç Osmanlılar adına ve onların propagandasını yapan yayınlarıyla bilinmektedir. Ağâh Efendi, Ziya Paşa ve Namık Kemal bu gazetenin yayın hayatına başlamasında önemli rol oynamışlardır (Demir, 2014, s. 57-86).

Bu sorunun üstesinden gelmek için ise 19. yüzyılın ikinci yarısında Tesvir-i Efkâr, Muhbir, Ulûm, Hürriyet, Basiret, Tercüman-ı Hakikat, dağarcık, hafta v.b. gazete ve dergilerde “ Osmanlıcanın Islahı”na ilişkin yazılar yer almaya başlamıştır. Buna ek olarak Takvim-Vekayi’nin yayımlanmaya başlamasından sonra yazı dilinde giderek artan bir sadeleşme olmuştur (İmer, 1998, s. 45-46). Ortak bir dil oluşturma çabaları bu doğrultuda Osmanlı Milleti oluşturma ana yapısı olarak kabul edilse de dilin bu gecikmiş ıslahı farklı etnik gruplar arasında kabul görmemiştir.

Milliyetçilik fikrinin Balkanlarda geniş bir nüfuz alanı kazanması ve yaygınlaşması, Osmanlı İmparatorluğu içindeki etnik grupların bağımsızlık isteklerini artırmıştır. Osmanlıcılık fikrini sona erdiren ise 31 Mart Olayı¹² olmuştur. Devlet kademelerinde görev yapan gayrimüslimlerin zamanla ulusal kimliklerini korumalarının önündeki engellerin kalkması ve aidiyet duygusunun azalması toplumsal bütünleşme ve kaynaşmayı imkânsız hâle getirmiştir. Tanzimat reformları da istenen, hedeflenen Osmanlı ulusunu yaratmada yetersiz kalmıştır. Bu çabaları takiben, Balkan Savaşları neticesinde de Osmanlıcılık fikrinden vazgeçildi (Durgun, 2014, s. 150; Kuran, 1992, s. 221). Hatta Osmanlıcılık fikri daha sonra Türk millî kimliğinin oluşumuna zarar verdiği gerekçesi ile Yusuf Akçura

---

¹² Mustafa Baydar’ın 1955 yılında yayımlanan 31 Mart Vakası isimli eseri ileri okuma açısından faydalı olacaktır.

ve Ziya Gökalp gibi aydınlar tarafından eleştirilmiştir¹³ (Demir, 2011, s. 343). Bu eleştiriler de zamanla, bir Türk kimliği yaratma amacıyla Türk diline önem verilmesinin yolunu açmıştır. Bu kapsamda, Türk dili ve Türkçülük anlayışı arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bu süreçten sonra Osmanlı devlet adamları ve aydınları kurtuluş çaresi olarak Türkçülüğü ön planda tutmaya başlamışlardır.

1908 sonundan itibaren özellikle Rusya'dan gelen Türk aydınları, İstanbul'da dernekler kurarak Türkçülük çalışmalarına başlamışlardır. 1910 yılında başlayan "Yeni Lisan Hareketi" de Genç Kalemler Dergisi vasıtasıyla Türkçülük yapmaya çalışmıştır (Oba, 1994, s. 207).

Osmanlıcılık hareketine karşı başlayan bu tutum da genel hatları ile Türkiye'de Türk dilinin ve dolayısıyla Türkçülüğün gelişmesi sonucunu doğurmuştur. Bu dönemde özellikle bir sadeleşme ve toplumu millî şuur ve dil anlayışı ile birleştirme ve kimlik yaratma çabaları ön plana çıkmıştır.

Zamanla Türkçeye, Türk tarihine, Türkçenin kardeş dillerine karşı duyulan ilginin artması gerçek benlik üzerindeki tartışmaları alevlendirmiştir. Tartışmalar esas itibariyle Osmanlıcılar, İslamcılar ve Türkçüler arasında yoğunlaşmıştır. Bunun sonucu olarak da hangi hürriyetin diğerlerinden önce geleceği ve kabul edileceği ve dilin tabiatının tayin edilmesi

---

¹³ Bu konuda; Çalen, M.K. (2018). *Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp*. İstanbul: Ötüken Neşriyatı isimli eser ileri okumalar için faydalı bir kaynaktır. Bu eserde Akçura ve Gökalp'in hem Osmanlı Türkçülük ideolojisine hem de geleceğe dair perspektife dair görüşleri yer almakta ve konu her iki aydının bakış açısına göre dile getirilmektedir.

meselesi ortaya çıkmıştır. Bu aslında hem kendini tanıma hem de imparatorluğun gerçek kimliğini ortaya çıkarma meselesidir. Bu itibarla, dil meselesi konusundaki tartışmaların çoğu başlangıç noktası olarak dilin millî kültürün temeli olması fikri etrafında birleşmekteydi. Bu sebeple, dil münakaşaları milletin kendisini muhafaza etmesi için dilin korunmasını ve teşvik edilmesini vurgulamaktadır (Kushner, 1979, s. 95-96).

Bu konuda Şemsettin Sami¹⁴ şöyle demektedir:

“Her bir kavim ve ümmet, büyük olsun, küçük olsun, kuvvetli olsun, zayıf olsun manevi varlığını sağlamlaştırıp kuvvetlendirmeye çalışmalıdır. Kavmiyet ve ırk bilinci işareti, esası bütün fertlerin eşit olarak ortak malı, söylediği lisanıdır. Bir lisanı konuşan halk, bir kavim ve bir ırk teşkil eder. Bundan dolayı ırki varlığını temin etmek isteyen her kavim ve ümmet en önce lisanını düzeltmeye, yoluna koymaya, ilerletmeye, kelime ve kaidelerini, özel taraflarını tespit etmeye ve tahsilini teşkil ile mükemmeliyetine hizmet edip, ilim, fen ve muhtelif sanatlara ait kitaplarla ve klasik sayılmaya değer seçkin edebi eserlerle zengin etmeye borçludur” (Şemsettin Sami’den Aktaran: Kushner, 1979, s. 96).

Bağımsız bir Türk milleti kavramının giderek yerleşmesi ve yaygınlaşması, dilin de artık Türkçe olarak adlandırılması fikrini doğurmuştur. Sağlam bir Türkçenin inşa edilmesi ise dil

---

¹⁴ 1850-1904 yılları arasında yaşayan Şemsettin Sami türk edebiyatının tanınmış gazeteci, sözlükçü, dil bilgini, tiyatrocu ve yazarıdır. İlk geniş Türkçe sözlük olan Kamus-ı Türki’nin yazarıdır (Özgüdenli, 2010, s. 519-522).

yapısının, kelime hazinesinin, imlasının ve telaffuzunun orijinal Türk kalıplarına uygun olmasını gerekli kılmıştır. Çünkü Türk kimliğinin korunması için Türklerin gerçek dilini koruması ve teşvik etmesi büyük bir öneme haiz olarak kabul edilmiştir. Hatta bu konuda gösterilecek bir zayıflık, tembellik ya da ihmal “mahv-ı millet” ile eş tutulmuştur (Kushner, 1979, s. 97).

Bu itibarla, Türk kimliğinin özümsemesi ve millî şuura dönülmesi hareketinin yaygın bir kabul gördüğü Osmanlı'nın son döneminde Türk millî bekasının tesisi için tümenden bir dil reformuna ihtiyaç olduğu fikri ortaya çıkmıştır.

Dilde reformu savunanlar, yeni millî edebiyat için daha kucaklayıcı olduğunu düşündükleri İstanbul Türkçesini temel olarak kabul etmişlerdir. Eski Türkçeyi canlandırmak ya da Çağatayca'yı seçmek ise ihtimal dışı tutulmuştur. İstanbul Türkçesinin temel alınması gerektiği Şemsettin Sami tarafından “İstanbul Türkçesini Türkçenin kreması ve çiçeği olarak kabul etmemizi gerektiren şey onun yapısı, telaffuzu, inceliği ve deyimlerin zarafetidir” şeklindeki sözü ile de vurgulanmıştır (Kushner, 1979, s. 114-115).

Özetle, Osmanlı Devleti'nde süre giden dilde reform ve diğer kimlik modellerinin rekabet edememesi ile öne çıkan millî kimlik modeli resmi ulusçuluğun doğmasını sağlamıştır. Bu bakımdan denilebilir ki Osmanlı yönetiminin Türklüğe yaklaşması dil sayesinde olmuştur. Bunun yanında 1876 yılında ilan edilen Kanuni-i Esasi içerisinde yer alan ve Türkçenin önemini ortaya koyan maddeler de bu bakımdan

dilin ulus inşasındaki rolüne ilişkin verilen çabalara güzel bir örnek oluşturmaktadır.¹⁵ Kanun-i Esasi içerisinde yer alan ve devlet işlerinde Türkçenin hâkim kılınmasını amaçlayan maddelerde uzun yıllar etnik grupların bir arada yaşadığı devlete bir Osmanlı kimliği kazandırmanın yolu Türkçenin hâkim dil statüsü kazanmasında aranmıştır.

Bundan hareketle, millî kimliğin tekrar keşfedilmesinin ve esas başlangıç noktasının 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın dönemecinde az sayıda insanın bir ideal çevresinde birleşerek düşünmeye başladığı an olduğu söylenebilir (Georgeon, 2006, s. X). Türkoloji'nin 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişme kaydetmesi Osmanlı aydınlarının Türkçenin imkânlarını keşfetmelerinde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca bu döneme Türk dilinin sadeleştirilmesi çalışmaları, Türk dil bilgisi

---

¹⁵ **Madde 18.**– Tebaa-i Osmaniye'nin hidematı Devlette istihdam olunmak için devletin lisanı resmisi olan Türkçeyi bilmeleri şarttır.**Madde 57.**– Heyetlerin müzakeratı lisanı türki üzere cereyan eder ve müzakere olunacak layihaların suretleri tab ile yövmü müzakereden evvel azaya tevzi olunur.**Madde 68.**– Heyeti Mebusan için azalığa intihabı caiz olmıyanlar şunlardır: Evvelâ tebaa-i Devlet-i Aliyeden olmıyan saniyen nizamı mahsusı mucibince muvakkaten hizmeti ecnebiye imtiyazını haiz olan salisen türkçe bilmıyen rabian otuz yaşını ikmal etmiyen hamisen hini intihabta bir kimsenin hizmetkârlığında bulunan sadisen iflâs ile mahkûm olup ta iadei itibar etmemiş olan sabian sui ahval ile müştehir olan saminen mahcuriyetine hüküm lâhik olupta fekki hacir edilmeyen tasian hukuku medeniyeden sakıt olmuş olan aşiren tabiiyeti ecnebiye iddiasında bulunan kimselerdir. Bunlar mebus olamaz. Dört seneden sonra icra olunacak intihaplarda mebus olmak için Türkçe okumak ve mümkün mertebe yazmak dahi şart olacaktır. (<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876-k%C3%A2n%C3%BBn-i-es%C3%A2s%C3%AE/>– Erişim: 24.12.2019)

kitaplarının ve sözlüklerin basılması çalışmaları da hâkim olmuştur (Yıldırım, 2014, s. 78). Millet tanımı yapılırken de dilin nasıl bir önemi olduğuna dair söylemler de geliştirilmiştir. Bu konuda, Ziya Gökalp'ın millet tanımı dilin önemine vurgu yapmaktadır. Gökalp'a göre millet, “aynı dili konuşan, aynı eğitimi almış ve din, ahlak ve estetik ülkülerinde birleşmiş insanların oluşturduğu bir topluluk- kısacası, ortak bir kültüre ve dine sahip insan grubu” dur (Ziya Gökalp'tan Aktaran: Heyd, 1950, s. 60). Bu itibarla Gökalp, toplumsal kimlik ve dil arasında bir bütünlük kurmaktadır. Gökalp, bu ortaklaşmayı “daha beşikten ninnilerle başlayan dil sevgisini vurgulayarak anlatır: Millet ne ırki, ne kavmi, ne coğrafi, ne siyasi, ne de iradi bir zümre değildir. Millet, lisanca, dince, ahlakça ve bediiatça müşterek olan, aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep olan zümredir” (Ziya Gökalp'ten Aktaran: Kösoğlu, 2002, s. 210). Buna göre, Türkçülüğün kültürel anlamıyla milliyetçiliğin başlıca etmeni haline gelmesi, dilbilimsel Türkçülüğün konuşma diline yakın bir şekilde basitleştirilmesi ile gerçekleşmiştir (Karpas, 2004, s. 207).

Türk Dil Devrimi, Dil Politikaları ve Ulusal Kimlik

Siyasi çatışmalar, parçalanma, yenilgiler, askeri darbeler, meşrutiyet yönetiminin denenmesi ve Anayasa'nın askıya alınması ve en nihayetinde I. Dünya Savaşı'nın sonuçları...

Yaşanan türlü olaylar, toplumsal değişimler, savaşlar, yetişen nesiller, evrilen dünya... Bu şartlarda büyüyüp gelişen bir ulus bilinci... Nihayetine ulus olma bilincinin tarih sahnesinde tutunmak için genel geçer bir kurtuluş çaresi olduğu düşüncesinin ağır basması... Ve tarih sahnesine çıkan yepyeni bir devlet: Türkiye Cumhuriyeti...

Bağımsızlığını kazanan Türkiye, çağdaş medeniyetler topluluğunun bir üyesi olabilmek için, önce Cumhuriyet rejimini benimsemiş, daha sonra ise kültürel ve toplumsal reformlar ile “az zamanda çok ve büyük işler”¹⁶ yapmanın gayreti içerisine girmiştir.

Yeni kurulan bir devleti bir arada ve ayakta tutabilmenin yanında millet bilincinin de aşılması büyük bir önem arz etmekteydi. Bu bakımdan, Türkiye Cumhuriyeti’nde dil, alfabe ve reformlar hep iç içe geçen birer olmazsa olmazdır. Ayrıca, Türk Dil Devrimi, başlı başına ulus olma ve toplumsal kimlik kazandırma bilincinin yerleştirildiği bir reform hareketi olarak da dikkat çekmektedir. Bu itibarla, Türkiye Cumhuriyeti dil reformu hakkında kısaca bilgi vermek ve toplumsal kimlik üzerindeki etkisine değinmek faydalı olacaktır.

Benedict Anderson¹⁷, Dil’i “Âşık olan için gözler neyse vatansever için de dil odur” şeklinde ifade etmektedir. Çağımızın

---

¹⁶ Onuncu Yıl Nutku Metninde geçen bu ifade ve tüm metin için: “Cumhuriyetin Onuncu Yıl Nutku”, <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~sadi/dizeler/onuncu-yil1.html> (2013, s. 99).

¹⁷ Amerikalı siyaset bilimcidir. Ulusları hayali cemaatler olarak tanımladığı “Hayali Cemaatler” isimli eseri ile ünlenmiştir.

birliktelikleri arasında birbirine en yakışanı, en kaynaşmış ve en sağlam olanı dil-millet çiftidir. (Dieckhoff, 210, s. 179). Buna göre, Türkiye’de dil tam anlamı ile milletin inşası amacına hizmet etmiştir. Bunun için bir olgunlaşma ve uygulama dönemi yaşanmıştır.

Atatürk, 1924-1928 yılları arasında Latin alfabesine geçiş aşamasında bir takım olgunlaştırıcı çalışmalar yapmıştır. Bunun için Dil Encümeni kurulmuştur. Encümen, 26 Haziran 1928 tarihinde Ankara’da resmen göreve başlamıştır. Alfabe değişikliğinin alt yapısı bu kurum vasıtasıyla tesis edilmiştir (Tarım, Latin alfabesine geçişin zeminini oluşturması için kurulan bu dil encümeni, yeni alfabe konusunda olumlu rapor vermiştir. Atatürk, Dil Encümeni’nin olumlu raporunun ardından, yeni harflerin kullanılmasını bir vatandaşlık ve vatanseverlik vazifesi olarak tanımlamıştır (Özdoğan, 2015, s. 246). Atatürk’ün yeni Türk harflerini bu denli benimsemesi ve birleştirici bir unsur olarak görmesinin ardında onun milliyetçilik anlayışı yatmaktadır. Buna göre Atatürk, Renan’ın ulus olma şartlarına ilişkin tezinden ve düşüncelerinden etkilenmiştir. Ulus olmanın şartlarını inceleyen Renan, kahramanlıklarla dolu bir geçmiş, büyük liderlere sahip olmanın yanında din, dil ya da ırk ile tanımlanarak kazanılmış zaferlerin gerekliliğinden bahsetmektedir (Renan, [1882], 1994, s. 17). Böylelikle denilebilir ki Atatürk’ün uluslaşma çerçevesindeki millet kavramına yaklaşımı Renan çizgisi etrafında şekillenmiştir: “Millet hakkında, ikinci derecede unsurları kaale (dikkate)

almayarak mümkün olduğu kadar her millete uyabilecek bir tarifi biz de alalım: a. Zengin hatıra mirasına sahip bulunan; b. Beraber yaşamak hususunda müşterek arzu ve muvafakatte samimi olan; c. Ve sahip olunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda iradeleri müşterek olan insanların birleşmesinden vücuda gelen cemiyete millet namı verilir. Bu tarif tetkik (analiz) olunursa bir milleti teşkil eden insanların rabıtalardaki (bir arada olmalarındaki) kıymet, kuvvet ve vicdan hürriyetiyle insani hisse gösterilen riayet (saygı), kendiliğinden anlaşılır. Filhakika, maziden müşterek (ortak) zafer ve yeis (üzüntü) mirası; istikbalde (gelecekte) tahakkuk ettirilecek aynı program; beraber sevinmiş olmak, beraber aynı ümitleri beslemiş olmak; bunlar elbette bugünün medeni zihniyetinde diğerk her türlü şartların üzerinde mana ve şekil alır. Bir millet meydana geldikten sonra, efradın devlet hayatında, iktisadi ve fikri hayatta ortaklaşa çalışmak sayesinde vücuda gelen millî kültür şüphesiz milletin her ferdinin çalışma hissesi, katılma hakkı vardır. Buna nazaran, bir kültürden olan insanlardan oluşan cemiyete millet denir dersek milletin en kısa tarifini yapmış oluruz” (İnan, 1999, s. 20). Bu itibarla, Türk Harf Devrimi’nin temel görünümünün toplumsal bir kimlik oluşturmakla birebir ilişkili olduğunu dile getirmek yanlış olmayacaktır. Ulus devlet oluşturmak amacı ile ortak bir kültür ve dilin oluşturulması, genç Cumhuriyet için devletin millî yapısının güçlendirilmesi için gereklidir. Bu noktada, uluslar kendi düşünce biçimlerini geliştirip ifade

etmek için dillerinin biçimlerini belirlemişlerdir (Akarsu, 1981, s. 829). Genç Türkiye'nin Harf İnkılâbı da bu çerçevede şekillenmiştir. Harf İnkılâbı, ulusal dil birliğini amaçlamakla birlikte erken dönem Türkiye Cumhuriyeti'nde kültür birliğinin oluşturulmasında da kullanılan bir araçtır. Cumhuriyet rejimi için Osmanlı'dan miras kalan çok etnili, çok dinli, çok dilli yapı uygun düşmediği düşüncesinden hareketle, yeni kurulan devletin ulusal bütünlüğünü sağlamlaştırmak için de Harf İnkılâbının zorunlu bir hal aldığı söylenebilir (Savaşkan Akdoğan, 2010, s. 39).

Tüm yönleriyle Türk Dil Devrimi, yeni kurulan Cumhuriyet'in temel özelliklerinden biri hâline gelmiştir. Yüzlerce yıl kabul görmüş ve İslamiyet ile özdeşleşmiş Osmanlıcanın gündelik ve resmi dilden ayıklanması bir bakıma bağımsızlık ile kapitülasyonlardan kurtulmak ile eş değer tutulmuştur (Korkmaz, 2009, s. 1469-1480).

Arapça ve Farsçanın etkisi altında kalan resmi dilin zamanla halktan kopuk bir hâl aldığı ve süslü bir yapısının olduğu düşüncesi, entelektüel kesim ile halk arasındaki mesafenin açıldığını düşündürmüştü ve Türk Harf İnkılâbı ile bunun önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Türkçenin ses yapısına uyumlu hâle getirilmeye çalışılan Türkçeleştirilmiş Latin Alfabesi, Avrupa uluslarının yazısında görülen “sh”, “ch”, “sch”, “tsch” gibi ikili, üçlü ve dörtlü harf bileşenlerini kullanmamaktadır. Tek harfli bir yazı sistemi ile Latin alfabesini kullanan diğer milletlerden ayrı bir

özelligi ortaya konulmuştur. “ç”, “ş”, “j”, “ğ” harflerinin dile uyarlanması, “ö”, “ü”, “i” harflerinin türetilmesi ile Türk alfabesi taklitçi olmaktan uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Böylelikle ulusal bir Türk Alfabesi elde edilmeye gayret edilmiştir (Korkmaz, 2009, s. 1474).

Kendine has özellikleri ile ön plana çıkan Türk alfabesinin kanunlaşmasından önce Atatürk’ün 8-9 Ağustos 1928 Perşembe gecesi yaptığı konuşma aslında harf devriminin toplumsal kimlik boyutunu gözler önüne sermektedir:

“Bir milletin, bir toplumun yüzde onu, yirmisi okuma yazma bilir, yüzde sekseni doksanı bilmezse bu ayıptır. Bundan insan olanlar utanmak lazımdır. Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir; iftihar etmek için yaratılmış, tarihini iftiharla doldurmuş bir millettir! Fakat milletin yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa bu hata bizde değildir. Türk’ün seciyesini anlamayarak kafasını birtakım zincirlerle saranlardır. Artık mazinin (geçmişin) hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız. Hataları düzelteceğiz” (Atatürk, 1952, s. 253).

Yukarıdaki konuşma bir bakıma Atatürk’ün Millî Mücadele döneminde başlayan tam bağımsız bir devlet kurma ve kurulacak devleti çağdaş medeniyetler zirvesine çıkarma hedeflerinin bir yansımasıdır. Böylece, yeni Türk alfabesi, Arap ve Fars dillerinin egemenliğini yıkarak Türk dilinin egemenlik ve gelişme yolunu açan sağlam bir araçtır.

Bu sağlam araç Atatürk’ün tabiriyle “Her gelişmenin ilk yapı taşı” olarak kabul edilmeye değerdir. Bu bakımdan Türk

alfabesi, her ferde daha kolay öğrenmenin ufuklarını açmıştır. Bu ufku genişletmek için okullarda ve “Millet Mektepleri”nde okuyup yazmak bir sorun olmaktan çıkarılmıştır. Latin alfabesinin kabulü ile ayrıca alfabenin din temelli algılanması düşüncesiden kurtulma gerçekleşmiş ve alfabe bir kültür aracı olma özelliğine taşınmıştır. Tüm bunların yanında, yazımı ve okunması kolay olan Latin alfabesi sayesinde, Türk toplumunun kalkınıp gelişmesi daha kolay bir hâle gelmiştir. Arap alfabesi kullanıldığı dönemde sınırlı bir aydın kesimine hitap eden eğitim, kırsal kesimleri de içine alacak bir düzeyde genişleyerek daha kapsayıcı bir görünüme kavuşmuştur. Bu durum ise toplumun her kesimi için ekonomik kalkınmanın da bir itici gücü haline gelmiştir Latin alfabesinin kabulü ve sistemli bir şekilde yaygınlaştırılması ile Türkiye Cumhuriyeti batı dünyası ile bütünleşme evresine girmiştir. Bu durum, genç Türk devletinin batı dünyası nezdindeki siyasal imajını sosyal ve kültürel açıdan da geliştirici bir etken olmuştur (Korkmaz, 2009, s. 1477-1479).

Türk Harf İnkılâbının Türk toplumunun sosyal ve kültürel gelişimi ve Türk kimliğini özümsemesine örnek olarak o dönemde İngiliz basınında yapılan şu değerlendirme bir örnek teşkil etmektedir:

“Türkler topyekûn bir kültür seferberliği başlattılar. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, il il, kasaba kasaba dolaşarak elinde tebeşir, tahta başında bakkala, kasaba, işçiye, erkeğe, kadına okuma yazma öğretiyor... Dünya bugüne kadar bir Cumhurbaşkanının elinde tebeşir halka okuma yazma öğrettiğini

görmedi” (Öner, 2008, s. 2).

Kapsamlı ve planlı bir görüntü sergileyen Türk Harf İnkılâbı yapısı itibariyle Türk toplumunun bütünleşerek bir ulus olmasını amaç edinmektedir. Çok etnili, çok dilli, çok dinli ve çok kültürlü bir imparatorluk mirasının bakiyesi olan Türkiye’de ulus devlet olma amacı bir bakıma Harf İnkılâbı ile ilk adımını atabilmiştir. Bu bağlamda, Latin alfabesinin kabulü ile Türk toplumun kendi özünde var olan ses özelliklerinin dile kazandırılmasının yanında, Türk toplumuna özgü harflerin alfabeğe yansması Türk harflerinin orijinal bir özellik taşımasını da sağlamıştır. Hem resmi hem günlük dilde Arap harflerinin kullanımının kalkması ile yüzünü batıya dönmüştür.

Bu itibarla, dil gücünün ve ulus gücünün birbirlerinden beslendikleri düşüncesi yanlış olmayacaktır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu olan Atatürk de bu konuda şu tespiti yapmıştır: “Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması, millî hissin inkişafında başlıca müessesedir.” Buna karşılık, dillerini ihmal edip işlemeyen ve geliştirmeyen uluslar hem yabancı etkilere daha kolay boyun eğler hem de yabancı baskıları daha etkili ve şiddetli hissederler. Atatürk işte tam da bu gerçekten hareketle, millî varlığı destekleyen en büyük dayanağın dil olduğunu vurgulamıştır. Çünkü güçlü ulusların güçlü dilleri vardır ve güçlü dil, güçlü ulus yaratmada en büyük etkidir. Bu kapsamda, asıl olan ise güçlü bir dilin bilinçle işlenip geliştirilmesidir (Hatipoğlu, 1973, s. 12).

İkinci Bölümde Sovyetler Birliğinin kuruluş aşamasından dağılması sürecine kadar uygulanan dil politikaları, kültür politikaları ve asimilasyon çabalarının dile yansıması, Sovyetler Birliğini oluşturan halkların bu politikalarından etkilenme dereceleri ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİ DİL POLİTİKALARI

ÇARLIK RUSYASI, BOLŞEVİK İHTİLALİ DÖNEMİ VE ERKEN DÖNEM SOVYET DİL POLİTİKALARI

Rusların geleneksel anlamda topraklarını genişletici ve nüfuz alanını artırıcı bir politika yürütmesi, Çarlık Rusyası döneminden gelen karakteristik bir özelliktir. Bu kapsamda, Çarlık topraklarına yeni katılan yerlerde yaşayan halkın yönetilmesi ve kökleşmiş bir sistemin kurulmasının aracı olarak “dil”e özel bir önem atfedilmiştir.

Bu başlık altında Bolşevik İhtilâlinde önce Çarlık Rusyası olarak bilinen dönemde uygulanan dil politikalarına değinilecek ve erken dönem Bolşevik dil politikalarının uygulama şekli irdelenecektir. Böylelikle uzun yıllar çok geniş bir coğrafyada egemen olan yönetim anlayışının “dil” üzerindeki etkisi açıklanmaya çalışılacak ve günümüzdeki yansımalarının

anlaşılmasına katkıda bulunulacaktır.

Çarlık Rusyası Döneminde Uygulanan Dil Politikaları

Rusların özellikle Orta Asya olarak tabir edilen bölge üzerindeki siyasi emelleri 16. yüzyılda şekillenmiştir. Rusların kendi iç birliğini sağlamlaştırmasının ardından komşu topraklar üzerinde hâkimiyet kurma politikası hayata geçirilmiştir. Bu politikaların en başında hedefteki toplumlar üzerinde nüfuz sağlamak gelmektedir. Rus siyaset yapıcılar, dilsel ve ekonomik olarak tesir altına alınan toplumların yaşadıkları coğrafyalarda askeri müdahale yöntemiyle daha sağlam ve kalıcı bir şekilde egemen olmayı hedeflemişlerdir. Çarlık yönetiminin Orta Asya üzerindeki faaliyetleri ve bu bölgeyi egemenlik altına alma çabaları yaklaşık olarak (1743-1869), 140 yıl sürmüştür. Bu süreç içerisinde ise çeşitli aşamalardan geçilmiş ve en son Buhara-Hive (Hokand) Taşkent, Çarlık hâkimiyetine girmiştir (Karajan ve Kumğanbayev, 2013, s. 2).

Çarlık Rusyası çok milletli bir devlet özelliği taşımasına rağmen üniter bir görünüme sahip idi. İmparatorluğun etrafında onun uydu devletleri olarak tanımlanan Buhara Emirliği, Hive Hanlığı, otonom Finlandiya, özel statüye sahip olan Tuva, 1863 yılına kadar dilde ve bazı konularda olmak üzere Polonya toprakları yer almakta idi. Ukraynalılar ve Belaruslar ise her zaman Rus nüfusu içerisine dâhil edilmişlerdir. Çarlık

Rusyası döneminde Rusların etnik bakımdan resmi ayrıcalıkları olmasa da Ortodoks Hristiyan anlayışı, Rus kültürünü ve dilini desteklemekteydi (Alpatov, 2016, s. 47).

Çarlık Rusya'nın genel siyaseti Sanayi Devrimi¹⁸ ile birlikte birtakım değişimler göstermiştir. Sanayi Devrimi'nin diğer ülkelerdeki örneklerine Çarlık Rusya'sında da rastlamak mümkündür. Bu dönemde yaşanan ilerleme ve gelişme yarışı, devlet dilinin egemen kılınması ve desteklenmesi siyasetine yansımaktadır. Çarlık döneminde bu rol Moskova Rusçasına verilmiştir. 19. yüzyıl sonlarında ise Rusça yönetimin, ordunun ve yargının resmi dili haline gelmiştir. Bunun yanında, orta öğretimde baskın dil hâline gelen Rusça, otonom Finlandiya hariç diğer tüm uydu ülkelerde yükseköğretim alanında tek dil hâline gelmiş; ayrıca etnik gruplar arasında günlük iletişim Rusça yapılmıştır (Alpatov, 2016, s. 49). Bunun en çarpıcı örneği Ukrayna ve Litvanya'da dilin Rusçalaştırılması politikasıdır (Prazauska, 1993). 1876-1905 yılları arasında her türlü edebiyat eserinin Ukraynaca yayınlanması yasaklanmıştır. 20.yüzyılın hemen başlarında Belarus dilinin bilimsel alanda herhangi bir etkinliğinin olmaması nedeniyle bir yasaklamaya gerek duyulmamıştır (Alpatov, 2016, s. 49). Bu noktada, yerel dillerin etkinlik derecesi ile paralel seyreden bir dil politikası güdüldüğünü söylemek mümkündür.

---

¹⁸ Sanayi Devrimi sırasında toplumların değişim ve dönüşümleri hakkında detaylı bilgi için bkz: Hans Freyer, 2018, *Sanayi Çağı*, (Çev. Hüseyin Batuhan ve Bedia Akarsu), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Güçlü ve etkili bir ulusal dile sahip olan Polonya’da sistematik ve yoğun bir dil politikası yürütülmüştür. Polonya’da 1830-1831 yıllarındaki ilk ayaklanmaya kadar 15 yıl boyunca “millî yaşama karışmama politikası” uygulanmış, 1863 yılındaki ikinci ayaklanmadan sonra ise 40 yıl boyunca Lehçenin eğitim kurumlarında ve resmi alanlarda kullanımı yasaklanmıştır (Alpatov, 2016, s. 50). Çarlık Rusyası bu şekilde güçlü olarak addettiği dillerin önünü kesmeyi amaçlayarak, Rus dilinin kullanılabilirliğini ve etki alanını artırmaya çalışmıştır.

Nüfuz alanını genişletmeyi amaç edinen ve büyük toprak parçaları üzerinde egemen olmayı siyasi stratejisinin en önüne oturtan Çarlık yönetimi, diğer dillere yönelik katı politikalar uygulama yöntemini benimsemiştir. Böylelikle, resmi ideolojinin ve iktidarın hâkimiyetinin kabul ettirilmesi sağlanmıştır. Bu kapsamda, Çarlık Rusyası yönetiminin sistematik olarak uyguladığı dil ve kültür politikaları toplumsal değişim ve dönüşümün de önünü açmıştır.

Somuncuğlu (2014)’e göre Orta Asya’da kalıcı ve kesin bir siyasi birliğin bulunmaması söz konusu coğrafyanın Rus işgali altına girmesini kolaylaştırmıştır. Rusların Orta Asya coğrafyası üzerindeki hâkimiyet süreci kuzeyden başlayarak güneye doğru hızla ilerlemiştir.

Çarlık Rusya’nın, Orta Asya topraklarındaki yayılmacı politikasının daha sistemli bir hale geldiği 19. yüzyılın son çeyreği, esas itibariyle yerel halka ve onların dinine daha yapıcı ve yumuşak bir bakış açısıyla yaklaşıldığı bir dönemi

ifade etmektedir. Bu şekilde yerel halkın güveninin kazanılması sağlanarak kurulacak olan yeni sistemin derinleştirilmesi amaçlanmıştır (Akgün, 2008, s. 141).

Çarlık Rusya'sı, Orta Asya halkları arasındaki güveni tesis edebilmek amacıyla dini özgürlüklerin garanti edildiğini deklare etmiştir. Bunun yanında, tüm Orta Asyalı halklara dinlerine karışılmayacağına dair güvence vermişlerdir (Jolseyitova, 2004, s. 8-10). Fakat Rusya'nın sergilediği bu tutum zamanla ortadan kalkmıştır. Orta Asya'nın ilk genel valisi olan Fon Kaufmann 6 Şubat 1876 tarihinde eğitim bakanı D.A. Tolstoy'a gönderdiği mektupta bu durumun Rus menfaatlerine uygun olmadığını dile getirerek, İçişleri Bakanlığı ile irtibata geçilmesi ve Müslüman eserlerinin yayılmasının engellenmesine yönelik tedbirler alınmasını rica etmiştir (Jolseyitova, 2004, s. 19). Sonrasında, Çarlık Rusyası politikaları keskin birtakım değişimler geçirmiştir. Bu değişimlerin karakteristik özelliği ise Türkistan halklarını daha kolay yönetebilmek amacıyla onların toplumsal yapılarına müdahale etmektir. Bu müdahalenin en birincil yapısı eğitim, din, kültür ve alfabe eksenli şekillenmiştir.

Türklerin coğrafyasında eğitim alanında yürüttüğü çalışmaları ile bilinen N.P. Ostroumov¹⁹, Rus egemenliği altındaki "Asyalılar"ın insani ve kültürel gelişim kaydedebilmeleri için Hıristiyanlığı kabul etmelerinin temel şart olduğunu

---

¹⁹ Nikolai Petrovich Ostroumov, Arapça ve Türk dilleri üzerinde çalışan ve İslam dini alanında da yoğun çalışmalar yürüten bir dil bilimcidir. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Türkistan'ın eğitim politikalarında önemli rol oynamış dilbilimcidir (Somuncuoğlu, 2008).

öne sürmüştür. Bunun aksi bir ihtimal olan Müslümanlığın güçlenmesinin ise Çarlık Rusya'sının siyasi bütünlüğü ve üstünlüğü önündeki en büyük tehlike olduğu fikrindedir (Ostroumov, 1886, s. 15-17). Orta Asya halklarını daha yönetilebilir ve kurulacak sistemin daha dayanıklı olması amacıyla özellikle Çarlık Rusya'sının önde gelen misyonerlerinin yoğun faaliyetleri olmuştur. Bu faaliyetler hem toplumların eğitim sistemini hem de yerleşik kültürel yapısını değiştirmeyi hedeflemektedir.

N.İ. İlminski ve N.P. Ostroumov gibi misyonerlerin yukarıda bahsi geçen egemenlik alanlarının tesisinde politika belirleyici fikirleri olmuştur. Onların düşüncelerine göre, alfabe ve din her zaman birlikte kabul edilen unsurlardır. Batı Avrupa'nın Latin Alfabesini Latin Kilisesi vasıtası ile Rusların Kiril Alfabesini ise Slovenya Kilisesi aracılığı ile kabullendiğini dile getiren İlminski ve Ostroumov, Arapçanın Orta Asya halkları tarafından İslamiyet ile birlikte kabul edildiğini dile getirmiştir. Konuyu bu açıdan değerlendiren Rus misyonerler, Kiril Alfabesi aracılığı ile eğitim, kültür, dil ve din dönüşümünün gerçekleştirilebileceğini, Orta Asya halklarının bu şekilde Müslümanlıktan uzaklaşabileceğini savunmaktadırlar (Jolseyitova, 2004, s. 11). Bu fikirler, o dönem tam manası ile gerçekleştirilememiştir. Fakat Sovyetler Birliği Dönemi dil ve kültür politikalarının tohumları bir bakıma 19. yüzyıl sonlarında atılmıştır.

Zamanla, Çarlık Rusyası siyasi bütünlüğü tesis etmek

amacıyla birtakım tedbirlere başvurmayı da ihmal etmemiştir. Özellikle eğitim alanında birtakım düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemelerin başında Çarlık Rusya'sı eliyle kurulan Müslüman okullarından başka okullara (medreselere) göndermek isteyen velilere para cezası uygulanması gelmektedir. Bu “suçun” ikinci sefer işlenmesi durumunda ise hapis cezası uygulanmaktaydı. Müslüman ailelerin yaptırımlara rağmen konulan kurallara uymaması halinde ise çocuğun Müslüman okullarında eğitim alması tamamen yasaklanmaktaydı (Jolseyitova, 2004, s. 14).

Jolseyitova (2004, s. 16)'a göre, Çarlık Rusya'sının egemenliğini daha sağlam bir hâle getirmek amacıyla yürüttüğü aşamalı politika bölge genel valisi Duhovskiy döneminde daha kalıcı ve daha köklü bir yaklaşım sergilemiştir. Duhovskiy, 1899 yılında Çar Hükümeti'ne gönderdiği “Türkistan'da İslam” isimli raporunda sert çözüm yollarından kaçınılması gerektiği, halkın iç dünyası ve şuurunu ele geçirmenin önemi üzerinde durmuş ve Orta Asya devletlerinin bürokrasisinde, söz sahibi olunabilmesi için tüm resmi yazışmaların Rus diline geçirilmesi uyarısı ve önerisinde bulunmuştur.

Orta Asya halklarının Rus yönetimine daha sağlıklı bir şekilde entegre edilmesinin gerekliliği gizlenemez bir amaç olarak gün yüzüne çıktıkça, uygulanan politikaların keskinliği o derece artmıştır. Orta Asya'da uygulanan eğitim politikasının esas hedefi Çarlık Rusya'sının eğitim bakanı olan Tolstoy tarafından da açıkça dile getirilmiştir. Tolstoy, bu politikanın amacının Rus olmayan halkların Ruslaştırılması ve Ruslarla

kaynaştırılması olduğunu ifade ederek bu politikanın amacından şüphe edilmemesi gerektiğini söylemiştir (Omarov, 1997, s. 16).

Türkistan coğrafyasının Rusların ilgi alanına girmesiyle birlikte, bu topraklarda yaşayan halkların kaderinde değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. Siyasi bütünlük sağlayamamış Türkistan halkları Rus egemenliği öncesinde dilsel bir birliktelik görüntüsü çiziyorlarken bu durum Çarlık yönetimi ile birlikte (Sovyetler Birliği'nin dağılışı sonrasına ve bugüne kadar uzanan dönem de dâhil) köklü bir evrilme sürecine girmiştir. Sovyetlerin “Sovyet Adamı Yaratma” şeklinde ortaya çıkan resmî ideolojisi, bu mirası bir bakıma Çarlık Rusya'sının “Ruslaştırma” politikasından devralmıştır.

Çarlık Rusyası, (19. yüzyılın son yirmi yılında) uyguladığı politikaların başarılı olabilmesi için Türk çocuklarıyla Rus çocuklarını aynı okullarda eğitme stratejisi ile birlikte Türk lehçelerinin Rus harfleri ile öğrenilmesini ve müspet ilimlerden ziyade el sanatlarına ağırlık verilmesini uygulamaya geçirmiştir (Akgün, 2008, s. 154). Böylelikle toplumun iktidar mekanizmasının amaçlarına daha uygun bir hale getirilmesinin önü açılmıştır. Rusça dışında bir dilin eğitim kurumlarında kullanılmasının kısıtlanması ve yazılı dilin unutturularak bunun yerine tüm literatürün Rusça olması Türkistan halklarının toplumsal kodları üzerinde bir oynamayı beraberinde getirmiştir. Böylelikle Türk toplumlarının geçmişi ve bugünü arasında bir bağ kurmaktan uzaklaşması adım adım sağlanmış; geleceğe taşınacak bir öz dilin hâkim olduğu bir miras bırakmakta

zorlanan insanlar günümüze kadar etkilerini sürdürecektir bir düzenin parçası haline getirilmiştir.

19. yüzyılın sonlarında çok uluslu bir imparatorluk haline gelerek dünya sahnesinde birçok etnik grubu içinde barındıran bir devlet görünümü ile ön plana çıkan Çarlık Rusyası, nüfusu uyruktan çok dini gruplara göre sınıflandırmıştır. Bu dönemde Rus-Ortodoks- Hristiyan inancına mensup olanlar Rus olarak görülmüşken diğer milletlere mensup olan gruplar yabancı olarak tanımlanmıştır (Yalçın, 2006, s. 342). Çarlık döneminde imparatorlukta yaşayan halkın %55,7'sinin Rus milletine mensup olmayanlardan meydana geldiği görülmektedir (Heinzig, 1983, s. 422). Orta Asya'daki eğitim ve din olguları üzerinde eğilen Ruslar, özellikle bu iki alanda kontrolü ele almak için çeşitli politikalar uygulamışlardır. Bu kapsamda kadim geçmişin bir mirası olan geleneklerin ve Türkî toplumları bir arada tutan İslam dininin dışında bir hayat teşvik edilmiştir, Çarlık döneminde toprakları igale uğrayan Müslüman Türk toplumlarının gelenek ve dini inanışlarını yaşamaları eğitim politikası aracılığıyla engellenmiştir. Bu dönemde din adamları gelişmeyi istemeyen “yobazlar” olarak yansıtılmaya çalışılmış ve bu propagandayı sağlam temellere oturtmak için de aydın kesim kullanılmıştır (Yılmaz, 2014, s. 341- 342). Eğitim politikasının uygulaması sırasında okullarda ve eğitim merkezlerinde Orta Asya toplumlarına günlük hayatlarına devam etmeleri için bir dine ihtiyaçları olmadıkları fikri aşılanmaya çalışılmıştır (Musahan, 2015, s. 228).

Örneğin, Çar Hükümeti'nin, eğitim alanında izlediği Ruslaştırma siyasetinde en yakın destekçi olarak Ortodoks Kilisesi ve Kiliseye mensup misyonerler büyük çabalar sarf etmişlerdir. İslam dinine mensup doğu halklarını Hristiyanlık dini ile yakınlaştırmak için onları vaftiz etme ve onları Ruslaştırmaya ilişkin 1842 yılında Kazan Şehri'nde açılan dinî akademi, Çarlık hükümetin en güvenilir ve gözde kurumları arasında yerini almıştır. 1854 yılında Kazan Dinî Akademisine bağlı olarak özel misyoner bölümü açılmış ve bu akademinin başına Kazan Başpiskoposu Grigorii (Postnikov), üyeleri olarak da Kazan Üniversitesi'nin Profesörü A. Kazembek ve dinî akademinin öğretim üyeleri G. Sablukkov ve Nikolay İlminskiy tayin edilmiştir. Bu görevlilerin ortak noktası, Arap, Fars ve Türk dillerini bilen iyi yetişmiş misyonerler olmalarıdır. (Omarov, 1997, s. 16 – 17).

Çarlık Rusyası zamanında Türkistan halklarının özellikle kültürel yapısına müdahaleler ve eğitim sistemine yönelik Rus-Ortodoks ideolojisine yönelik projeler ile desteklenmiş; halkların soy bağları ve benzerlikleri toplu sürgün, yer değiştirme, ülke içinde farklı etnik grupların kaynaştırılması için komşu hâle getirilmesi, bir olan toprakların sınırlar ile bölünmesi, eğitimde alışıldık gelenekçi ve kültüre has yapının yerini Ruslaştırıcı müfredatın kullanılması, ayırıştırma-yabancılaşma metotları ile ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Çarlık Rusya'sının son yıllarına kadar devam ettirilen politikalar zaman zaman etnik yapılar arasında tepkilere yol açmış ve gösterilen direnç

sayesinde en azından İslam dininin etkisiyle genel bir kabul gören Arap alfabeye bağılı kalınmış ve bu alfabe Sovyetlerin Latin alfabesini hayata geçirdiğı döneme kadar kullanılmıştır. Bu çerçevede, 1917 yılında yeni kurulan rejim, nüfuz alanı içerisindeki coğrafyalarda Çarlık döneminden kalan yöntemlerin üzerine bina ettiğı daha derli toplu bir strateji ile Ruslaştırma misyonunu zirveye taşımıştır.

Erken Bolşevik-Lenin Dönemi (1917-1924) Dil Politikaları

Bolşevik Devrimi'nin yaşanacağı 1917 yılına, uzun yıllardır devam eden siyasi ve ekonomik sorunların gölgesinde başlayan Çarlık Rusya'sı, I. Dünya Savaşı'nın ekonomik ve siyasi olumsuz ortamının etkileriyle zayıflamış bir görünüm sergilemekteydi. Ülkenin her yerinde grev dalgalarının yaşandığı bu dönemde Çar Nikola ve diğer hükümet yetkililerinin aldığı tedbirler yetersiz kalmaktaydı. 1917 Şubat ayının sonlarına doğru sokak çatışmalarının yoğunlaşması ve askeri disiplinin ortadan kalkması ile Çar Nikola, Petrograd'dan kaçmış ve başkent isyancıların eline geçmiştir (Sadıkov, 2010, s. 102).

Başkent'in isyancıların eline geçmesi ile yeni bir hükümet kurulmuştur. Geçici mahiyette olan bu hükümetin de bekleneni vermemesi üzerine ekonomik buhran daha da artmış; Mayıs-Temmuz 1917 tarihlerinde 439 fabrika kapanmıştır. Geçici hükümetin sorunlara odaklı ve yapıcı politikalar üretememesi

durumu içinden çıkılamaz bir boyuta taşınmıştır (Berhin, 1979, s. 28).

Sonuçta, mayıs ayı boyunca ve haziran ayında ülkede hiç dinmeyen bir grev dalgası başladı. İşçilerin daha iyi koşullar talep etmelerine ordudaki huzursuzluk da eklendi. Ordu içindeki bir isyan ve hoşnutsuzluk havası giderek daha yoğun bir hal aldı (Molotov v.d., 2004, s. 231). Ülkenin içine düştüğü bu kargaşa ortamından yararlanan Bolşevikler, Lenin liderliğinde silahlanarak geçici hkmete karşı bir isyan hareketine girişmişlerdir.

Siyasi karışıklık ortamının yaşandığı 12 Ekim’de Bolşevik Merkez Komitesi’nin aldığı bir karar ile önce Petrograd ’da daha sonra diğerk bölgelerde Askeri Devrim Komitesi kurulmuştur. (Sadıkov, 2010, s. 110).

25 Ekim 1917’de isyan eden silahlı işçiler ile Bolşevik yanlısı askerler geçici Hkmet’i devirmişlerdir. Lenin tarafından kaleme alınan bildiride (1964, s. 470) şöyle denilmektedir:

“Geçici Hkmet devrilmiştir. İktidar, Petrograd işçi ve asker Sovyet’inin eline geçmiştir. Hemen ilk iş olarak demokratik bir barış anlaşması sağlanması, toprak üzerindeki işçi gözetimi ve Sovyet Hkmetinin kurulması gerçekleştirilmelidir.”

Uzun bir kargaşa döneminin ardından Lenin nderliğindeki Bolşevikler, Rusya’nın yönetimini ele geçirerek 25 Aralık 1991 tarihine kadar süren bir dönemi başlatmışlardır.

Bu dönemden en fazla etkilenen coğrafyalardan biri de Orta Asya’dır. Orta Asya coğrafyası, Lenin ile başlayıp Gorbaçov

ile biten bu süreçte gerek kültürel gerek dilsel gerekse eğitim alanında çok köklü değişim ve dönüşümler geçirmiştir. Bu durum aslında bir bakıma Sovyetler iktidarının meşrulaştırılması çabasının dışavurumu çerçevesinde şekillenerek günümüzde dahi etkilerini gösteren toplumsal ve siyasal tecrübelerin temelini atmıştır. İşte bu tecrübelerin başında dil politikaları gelmektedir.

Ekim Devrimi ile başlayan ve 1924 yılında Lenin'in ölümüne kadar süren Sovyet iktidarının ilk evresinde burjuva olarak adlandırılan sınıfa karşı başlatılan mücadele ve sosyo-ekonomik anlamda ihtiyaç duyulan dönüşüm, toplumun tüm kesimlerini şekillendiren bazı reformlarla desteklenmiştir.

İşlevselliğini yitiren ve bu nedenle Bolşevikler tarafından devrilen Geçici hükümetin Çarlık Rusya'sından devraldığı toplumsal zorluklar ve çelişkiler Lenin döneminin ilk yıllarında da etkili olmuştur. Dahası, Bolşevikler çok yakında SSCB olarak adlandırılacak olan devasa yönetim biriminin karşı karşıya bulunduğu ulusal kimlik çerçevesinde şekillenen sorunları da miras almışlardır. Özellikle Orta Asya devletlerinde yaşanan ulusal kimlik bilincinin dirilmeye başlaması da Lenin dönemi dil politikalarında bir takım değişim ve dönüşümleri beraberinde getirmiştir (Olcott, 1995, s. 129-157). Bu değişim ve dönüşümlere giden süreçten önce ise Lenin döneminin ilk yıllarında daha demokratik ve insancıl bir yönetim biçimi ideali ile yola çıkılmıştır.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «Литрес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на Литрес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.